
پکھیرو
مستنصر حسین تارڑ

پکھیرو

پکھیرو

(پنجابی ناول)

مُستنصر حُسین تارڑ

○

التحریر ○ لاہور

اُردو بازار ❁ کبیر سٹریٹ

بار اوّل : اکتوبر ۱۹۷۶ء

ناشر : خالد سیف اللہ برائے التحریر، لاہور
مطبع : نامی پریس - پیسہ اخبار - لاہور
سرورق : ذوالفقار احمد تابش
کتابت : اقبال عباسی

ایس جہان دے کُل پکھیرواں

دے ناں !

قصّہ
اِک بندے
تے
اِک پکھیرو دا

۱

اِک گِرج دُوجے نوں آکھیا " ہیٹھاں ویکھ"

دُوجے گِرج کھمب کھِلارے " کُجھ دی نئیں . . . . اِک بَندا اے اُجاڑ رَڑا مَدان اے ۔ اک ٹُنڈ اے . . . . بس ! . . . . کھان آلی کائی شَے نئیں . . . "

" بَندا ای تے کھان آلی شَے ہوندی اے کملیا . . . " پہلے گِرج دے کھمباں دی شوکر اسماناں دے چُپ چاں شیشے اُتے لوہے دے اِک وَٹّے مار ڈِگی تے اوہنوں پِیراں پِیراں کر دِتا ۔ کیوں جے ایہہ دُوجیاں جنوراں توں وَکھ ہوندا اے . . . . اپنے آپ نوں سبھو جنوراں توں اُچا تے وڈا سمجھدا اے . . . . اشرف المخلوقات . . . . پَر ایہدے بھائی بند . . . . اینوں جیوندیاں مار مکاندے نیں . . . تے مویا ہویا بندا کس کاری ؟ . . . . بو چھڈ جاندا اے . . . . پھُل کے پھُکانا ہو جاندا اے . . . جیاتی توں وَکھ ہو کے اوہدا ماس پھِکا تے بے سوادا ہو جاندا اے . . . اِک بَرکی کھاؤ تے ڈِڈھ آپھر جاندا اے . . . . پَر اجیہا جیوندا جاگدا بَندا جنہوں اوہدے سجن بیلیاں جیوندیاں مار مکایا ہووے . . . . ڈاہڈا سوادی ہوندا اے . . . . چیخ مارو تے اِکو رُگھ وِچ اوہدی لکھاں سدراں دی

جیوندی رَت تواڈے اندر لنگھدی اے . . . . بِنا شک اوہدیاں اکھّاں دے ڈیلے کڈھ کے کھائیو . . . . اوہ چُپ چپاتا کھلوتا رہے گا تے پیچ پیچ مویا ہویا بندا ؟ کسے نہ کم دا . . . . اوہدے نالوں کُتّے بِلّے کھا پینے چنگے . . . . "

دوجے گِرج دے مُوہے تالُو وچ رَت دا سَلُونا سوَاد پھٹیا تے اوہنے اپنی چنج گُھٹ کے میٹ لئی بئی جے کِدھرے ایہہ سوَاد کھڑا اِچ نہ جائے۔

" توں کدی بندا نہیں کھادا ؟" پہلے گِرج اوہنوں اِنج پچھیا جویں کوئی ہمارزمساتھ اپنے پُتّر نوں پچھدا اے . اوے توں کدی کھنڈ آلا شربت نہیں پیتا ؟

" کوئی اِک وار . . . ." دُوجے گِرج چنج کھولی " پِشلے ورہے ہڑ وچ موئے ہوئے ڈنگراں دے نال اِک ادھ بندے دی لاش دی تے آجاندی سی . . . تے فیر اوہ گھبرو یاد اِی جیہڑا چار جماتاں پڑھ کے سِبھن لگ پیا جے اوہنوں چوہدری نال متّھا ڈاہن دا حق مِل گیا اے ؟ . . . . اوہنے چوہدری دیاں کُرھاں اندر بدھے ڈنگراں بارے پُلس اگے شکیت جا کیتی پئی اوہ چوری کیتے ہوئے نیں . . . . اگلے دیہاڑے اوہدے ڈکرے بیلے وچ کھلرے ہوئے سان . . . . میں اوہنوں کھادا . . . . پر ڈکریاں وچ لتّاں 'باہواں تے ڈِڈھ تے ہے سان ، اوہدا سِر کوئی نہیں سی . . . . سوَاد نہ آیا جے تینوں پتا اے بئی دماک تے اکھّاں کڈھ کے شوق نال کھاناں ہاں . . . فیر اوہ سوانی وی سی جیہنوں رات نوں بس نال لبھی تے اوہ ویٹنگ روم وچ جا سُتّی۔ راتیں

شہر دے وڈیاں وڈیریاں اوہدا نزول جُثّہ کھوہ کھادا تے وِنیں اوسے جُثّے نوں وُڈھ کے گڈّی دی لین اُتّے سُٹ آئے . . . . میں اوہنوں وی کھادا . . . تے فیر جدوں جنگاں چھڑدیاں نیں . . . ایناں جیا بندا مَردا اے پئی جے میرے کول کولڈ سٹورج دا بندوبست ہووے تے اوہناں سبھناں نوں سانبھ چھڑاں تے کُل حیاتی پیا چُنجاں ماراں . . . گھبرداں دے ایہہ مُردے ڈاہڈے سوادی ہوندے نیں . . . . (کجھ شہید تے کجھ کافر . . . کون کی اے . . . . ایہہ نتارا نئیں ہوسکدا . . . . سرحد دے اک پاسے اِک شہید تے دوجے پاسے اوہو مویا ہویا بندا . . . کافر!) . . . آہو سچ مینوں تے بھُل ای گیا سی . . . میں گندے نالے وچ رُڑھدا اوہ بال وی کھادا۔ جدا جُثّا ہالی دی ماں دی رت نال لبڑیا ہویا سی . . . جہدی حیاتی دی کلا چُلّن توں پہلاں ای کھلو گئی سی . . "

"توں مویاں ہویاں بندیاں دی گلّاں کرناں ایں . . . کدی کسے جیوندے جاگدے جُثّے وچ وی چنج ماری آ؟"

"نئیں" . . . دوجے گرج اِک بھکھا ہوکا بھریا "کدی نئیں ماری"

"تے فیر اپنی چُنج ہور تیز کر لے . . . . مویّے ہویّے بندے کھان دے ویلے لنگھ گئے۔ ہن زِندیاں اُتّے ایجیے قنون بن گئے نیں پئی سارے سوچن سمجھن آلے بندے جیوندیاں جاگدیاں مر گئے نیں . . . اساں کھا کھا آپھر جاناں پر اوہناں نئیں مُکناں . . . "

"تے فیر اُڈیک کاہدی اے؟ آ ایس بندے نوں کھا لئیے . . ."

"نئیں ہالی نئیں . . ." پہلے گرج مَت دتّی۔ "ہالی نئیں ویلا آیا"

دوجے گرج نیں اک ہور ہوکا بھریا، دھون لمی کیتی تے تہین اکھاں نال ہیٹھاں ویکھن لگ پیا

اِک اُجاڑ رڑھا مُیدان . . . جِدا انت کوئی ناں . . . . بے حسابا . . . چِٹّی کلراٹھی زِدیں جِتھوں تیک نظر اَپڑے۔کلّر ڈلکاں ماردا ہویا . . . . وچکار اِک بندا . . . کلّم کلّا۔جیویں ساہ ڈک کے کھلوتا ہووے . . جویں پتھر دا بادا ہووے . . . . اوہدے آلے دوالے وی کائی شے نئیں سی . . . . سوائے اِک ٹُنڈ دے۔پتراں تے شاخاں توں بغیر . . . بندا تے ٹُنڈ۔ دودیں شیاں گرج نوں انج جاپیاں جیویں کسے نیں پتھر دیاں مُورتاں گھڑ کے اوس بِدھرے مدان وچکار کھلار دتیاں نیں۔

"جے میں ایس پتھر دے بادے نوں چیخ ماری تے کِدھرے میری چیخ ترٹ ای نہ جائے۔" دوجے گِرج قیاس کیتا۔اوہدے بیلی گِرج سچ آکھیا سی۔ ہالی نئیں . . . . ہالی ویلا نئیں آیا۔

۲

دو پرچھاویں اوہدے اُتوں چُپ چپیتے لنگھے۔ بندے اک لمّاں ساہ لیا تے دُھون اُچی کر کے اسمانیں نظراں گڈ دِتیاں (دو بجے گرج سوچیا، اوہ پتھر دی مُورتی نئیں سچ مچ دا بندا اے) اوہدے اُتّے دو گرج اِنج کھمب کھلار کے تردے سان پئے جویں موتے ہوئے نیں . . . . اک ایہی گڈی ہار جدھی حیاتی دی ڈور کپ گھنّے تے اوہ ڈِگّن تو پہلاں پل دی پل اُبھجے ہواواں اُتّے تردی رہندی اے . . . . ایہہ گرج کِدھرے میرے مرن دی اُڈیک وچ تے نئیں؟ کِدھرے ایہہ اسمانوں لتھ کے میریاں بوٹیاں ناں کر چھڈن؟ ایس اکلاپے دے مدان وچ تے مینوں اُپڑن والا دی کوئی نئیں۔ چُنجاں دے ماس وچ کھُبن دی پیڑ میرے کولوں سہہ نئیں سکی جانیں . . . . پر کیوں نئیں سہی جانیں . . . . اوہ ہِناں نِماں ہسیا . . . . میرے جُسّے نوں تے گرجاں دیاں چُنجاں سہن دی عادت اے . . . ایہہ گل وکھری اے پئی چُنجاں میرے اپنے بھائی بنداں دیاں سن جنہاں مینوں کھوہ کھادا . . . . ہُن میں پیڑ تے سُکھ دیاں منزلاں توں کِدھرے دُراڈا نکل گیا ہویاں آں . . . گرجاں نوں آن دیو۔ اوہناں دیاں چُنجاں میرے ماس وچ بِشنک اِنج کھُبّ جان جویں سجرے مکھن وچ سوانی دی اُنگل کھُبدی اے تے تاں وی مینوں اُکا پتہ وی نئیں

لگے دا۔

بندے اسمان ولوں نظراں موڑیاں تے اوس ٹنڈ ول ویکھیا جیہڑا ایس نال مکّن آلے رڑے مدان وچ اوہدا اکلّا ساہ لین آلا بیلی سی . . . . ایہہ ٹنڈ ہمیش توں اوتھے نہیں سی۔ پہلاں تے ایہہ تھاں وی سارے آلے دوالے وانگ پدھری تے بنجر سی۔ فیر جیوں جیوں ویلا لنگھیا ہولی ہولی زمیں دے اِک نکّے جیہے بنجر ٹوٹے اُتے دبّ اُگّن لگ پئی . . . . اجیہی دبّ جیہڑی ناں تے کدی ساوی ہوندی سی تے ناں اِی اکّا مُکّا سکدی سی . . . . ایہہ دبّ اپنی حیاتی لئی زمیں وچوں اَن گنت زمانیاں وچ مویاں ہویاں انساناں دیاں ہڈیاں دی رت چوپدی سی۔ پر ایہہ رت پین نال وی دبّ وچ سوہے پھُل نہ کھڑے . . . . اجیہے پھُل جیہڑے پل دی پل لئی گیّاں نوں موڑ لیاؤندے نیں، اوہناں دے گواچے ہوئے جہاندرے سوہے پھُلاں وچوں جھاتیاں مارن لگ پیندے نیں۔ دبّ اُنج دی اُنج ای رہی۔ ناں اکّا ساوی تے ناں نری پِڑی سُکّی . . . . اُنج ویلا لنگھدا گیا . . . . اَن گنت سویراں وچوں اِک سویرا اجیہی آئی جدوں بندے نیں ویکھیا پئی اوہدے ساہویں اوہدا اِک ہمزاد کھلوتا ہویا اے۔ اوہدا اپناں پرچھاواں . . . . بندے نوں ڈاہڈا چاہ چڑھیا پئی ایس ویرانے وچ اوہدا اکلاپا کھٹن لئی اِک ہور روح آگئی اے . . . . پر ناں تے ایہہ اوہدا ہمزاد سی تے ناں پرچھاواں . . . ایہہ سُکّا سڑیا، پتروں شاخوں بغیر اِک ٹُنڈ سی۔ دوروں اِنج جاپدا جیویں کوئی بندا باہواں کھلار کے کھلوتا ہویا اے۔ جیویں یسوع مسیح صلیب اُتے پرویا ہووے . . . . بندے سوچیا میں وی جھلّا آں۔ میرے بار کنّے

پکھیرو

لوکی دین دُنیا توں دُکھ ہو کے ویرانیاں وچ آکھلوندے نیں۔ ایس بیابان وچ ہوئے رکنیں آؤناں اسے۔ فیر وی شُکر اے میرا اکلاپا ٹٹیا۔ انسان ناں سہی۔ زوین ای ہیں ساہ لین آلا ٹنڈ ای سہی . . . اِنج اوہ ٹُنڈ . . . . پھلاں پتراں باہجوں . . . سُکی لکڑ دا باوا اوہدا بیلی بن گیا . . . . بندا تے ٹنڈ . . . کلراٹھی زوین دے اک بے بہا سمندر وچ رنگے رنگے دو جزیرے۔

اوس ملے جیڑے مدان وچ ہمیش رُتاں بدلیاں رہندیاں سان۔ اِکو رُت سدائیں سی رہندی۔ کدی اچن چیت سورج دی گُکھ وچوں بھانبڑاں دے ڈُوبے ہڑ نکل کے بندے، ٹُنڈ تے آلے دوالے دِیکھے مدان اُتے ڈُلن لگ پیندے چٹی کلراٹھی زوین وچوں لمبوآں دیاں سُوہیاں جیبھاں شُوکدیاں سُورج تائیں اپڑ جاندیاں۔ اِنج بھانبڑاں دے ہڑ تے لمبوآں دیاں جیبھاں رل کے اِکو مِکو ہو جاندے تے سُورج تے زوین دے وچکار ہر شے لوسن لگ پیندی۔ ٹُنڈ دے دو وین ٹاہن تے مُڈھ ہِماں ہِماں دُخن لگ پیندے تے بندا (اوہ تے پہلاں ای لوسیا ہویا سی) چار چوفیرے اِنج رولا پئے جاندا جیویں عرش منور فنے سارے بُوہے آپو آپ پئے کھڑکدے نیں . . . کُجھ چِر پچھوں بھانبڑاں دے ہڑ سُکن لگ پیندے اپنی گرمائی وچ تے فیر پشلی پیریں مُڑ سُورج اندر جا دفن ہوندے لمبوآں دیاں جیبھاں سُنگڑ دیاں زوین اوہناں نوں پُھچ کے اپنے اندر لکالیندی تے فیر گھُٹ کے ٹھنڈیاں کر چھڈدی۔ لشکارے ماردی شیشہ دھپ ہولی ہولی اِنج ہِمی ہون لگ پیندی جیویں کسے ایدھا کنٹرول سوچ مروڑ کے ایدھی گرمائی نوں ہِماں کر دِنا اے۔ موت دا پرچھاواں دی تے بیاتی دی گرمائی نوں ہولی ہولی

چُوپ لیندا اے - اِینجے ہر شے وچوں گرمائی نچڑن لگ پیندی - بلدی زوئیں ٹھنڈی سیت ہو جاندی - ٹُنڈ وچوں نکلدا دُھواں کھلر پُلر جاندا تے ٹھنڈ نال اوہدے ٹاہن کڑکن لگ پیندے - ٹھنڈیاں سیت ہواواں اُڈار و سیاں ہار شُوکن لگ پیندیاں - سارا مَدان اک ہوئے ہوئے بندے دیاں گلاں ہار ہو جاندا . . . رُتوں نچڑیا تے ٹھنڈا ٹھار - بندے دے جُسّے وچوں برفاں دیاں سیت بلماں کُھب جاندیاں - اوہدے پیراں ہیٹھ دی زوئیں وی چار چوفیرے دی ہر شے ہار ٹھنڈیاں سُولاں بن جاندی . . . ہیٹھوں پالا اوہدے ٹُٹے ہوئے بوٹاں وچوں سِم سِم کے اُتے چڑھدا اَتے لتّاں گوڈیاں نوں کامیو چاڑھدا اوہدے دِل کول جا اپڑدا . . . . پر اوہدا دِل تے ہمیش توں اِک بھانبڑ سی - باہر پالا ہووے جاں گرمی ، اندر سائیں واہج ہمیش بلدا رہندا سی - ایس بھانبڑ دا سیک پالے دا راہ ڈک کھلوندا ، ہیٹھوں پالے دا زور تے اُتوں دل وچ بلدے پج دا سیک . . . دوویں شریکاں ہار ہمیش مُتھا ڈاہی رکھدے . . . اِنج نہ پالا سکدا اتے ناں سیک . . . .

کدی کدھار اُگا گُمّاں ہو جاندا - ہوا اوس میدان وَل اون آیاں ساریاں راہواں بھُل جاندیاں - اِک بُلّے دی پھوک وی ناں سُنیندی . . . مدان ہوا دی اُڈاری نوں اُڈیکدا پر اوہ راہواں بھُلی رہندی . . . بندے دا ساہ گُھٹ گُھٹدا - اوہدے لُوں ترہیائے پکھیرواں ہار مُنہ اڈ دیندے (جے میں اِینجے حبس وچ ، تازہ ہوا دے بغیر جیاتی لنگھانی سی تے فیر میتوں ایس مدان وچ آؤن دی کاہدی لوڑ سی ؟ اوتھے اوسے جہان اندر رہندا) جدوں

بندے دے پھیپھڑے اوہنوں وَس پاندے پئی اساں ایس سارے مَدان وچوں ہوا دی انجیرلی مُٹھ لویٹ کے اپنے اندر پالئی اے تے فیر . . . . خورے رکھتوں ہوا دا اک بُلّا گواچے ہوئے بال ہار اودے کُھلّے سھکدے مُنہ وچ۔ . . . . گھار وچ آ وڑدا۔ ایدے نال ای جھکڑ جھُل پیندے . . . ہنیریاں دے ہوکے شُوکن لگ پیندے۔ کلر، زویں دی کچھڑوں وَکھ ہو کے انج اَسمانیں اُڈدا پئی سارا مَدان اک رہٹے ورقے ہار جاپن لگ پیندا۔ وا ورولے لکھاں چکیاں وانگ ہر پاسے چلن لگ پیندے تے بندا اِنہاں دے پُڑاں وچکار پیٹھا جاندا۔ تے فیر اکو واری ہنیری مٹّی ہو جاندی، جھکھڑ ساہ ڈک لیندے . . . اِنج سُورج وچّوں بھانبڑ ڈُلدے رہے۔ پالیاں دے سمندر چھلاں ماردے رہے۔ ہنیریاں تے جھکھڑ جھُلدے رہے . . . . تے بندا پے بدلیاں رُتّاں دے ایس میلے وچکار بیلے وچ گواچے اک مسافر ہار رہ پان کھلوتا اُڈیکدا رہیا . . . کِنہوں؟ کاہدی اُڈیک . . . . ؟ ایہہ اوہنوں کائی علم نئیں سی۔ پر ایہہ اُجاڑ مَدان . . . . بلے اُنت مَدان کتھے سی ؟

ایس جہان دی کیہڑی گُٹھے لکیا ہویا سی ؟

ایس گل دا کوئی وی جانوں نئیں سی۔

کِسے نوں کُجھ پتہ نئیں سی۔

ایہہ سوال، سوال ای رہیا، کِسے جواب نہ دِتّا۔

خورے ہون تے نال ہون وچکار کِدھرے !

جاں بندے دے خیالاں وچ !

خورے کتھے سی ۔

. . . .

اِک ہاسا !

سَون دی کالی بدلی ڈِگن توں اگدوں کڑکدی اے، اِنج دا۔

ایہہ کڑک اوہدے آلے دوالے وِرانے وچ گونجی ۔

جویں گل خدائی ہسن لگ پئے ۔

حشر دیہاڑے خلقت دا رولا۔

ہاسا، چار چوفیرے کِھلر گیا . . . پر بندا ؟

اوہ تے چُپ سی ، ہوٹھ میٹے ہوئے سان، گھُٹ کے

کون ہسیا اے ؟

اوہنے آلے دوالے ہر شئے نوں غور نال ویکھیا۔

اُجاڑ مدان تے وچکار ٹُنڈ دی صلیب !

سارے چُپ سان !

اوہنے اپنے اندر جھاتی ماری ۔

ایہہ ہاسا تے اوہدا اپنا سی ۔

چُپ دے سپ کولوں ہولی جیہی لنگھ کے باہر آن آلا ہاسا !

اوہدے اپنے مُلاں دا مفرور !

جدوں چُپ دا سپ اوہدے ہوٹھاں تے کنڈلی مار کے بیٹھا، اوہدے

وِچ اندر امن امان ہو گیا۔ اوہدوں اگدوں جُدوی اوہنے ایس سپ دے

سر یرونوں، چُپ دی ایس جوک نوں ہوٹھاں توں دھرو کے لاہیا تے بولیا
. . . . تاں اینج جاپیا جویں اوہدیاں ٹاہراں کُل جہان وچ آوارہ رُوحاں
ہار کھلر گئیاں نیں . . . . پر فیر دی ہر پاسے چُپ ای رہی . . . .
اوہنوں اپنیاں ٹاہراں دا کوئی جواب نہ ملیا . . . . بول بول کے اوہدا
سنگھ بیہہ گیا . . . . کسے ہتھو نہ کیتا۔ جواب نہ دِتا . . . . جے اوہناں
بھتاں کول بندے دے سوالاں دا جواب کوئی نئیں سی۔ اوہ تھک ٹُٹ کے
چُپ کا رہیا . . . . تے مُڑ چُپ دے سپ نوں ہوٹھاں تے بہا کے
اوہنوں ساہواں دی ہوا اُدھر دا دُدھ پیا کے پالن لگ پیا . . . . اندر امن
امان ہو گیا . . . . فیر جدوں تیکر اوہ جہان وچ رہیا، اوہنے چُپ دا
سپ خزانے دے چوکیدار ہار ہوٹھاں تے بہائی رکھیا . . . . کیوں جے،
جو اوہ آکھدا سی، سوچدا سی، اوہناں اکھراں دے خزانے دا اوتھے . . . .
اوس جہان اندر، کوئی بیاری نئیں سی۔

پر اج ایہہ ہاسا کیہڑے پاسیوں آ گیا اے؟
چُپ دی گُڑھ وچ کِنّے سنھ لائی اے؟
اوہنے ڈردیاں ڈردیاں ہوٹھاں تے جیبھ پھیری
ہلدی جیبھ نوں ہمیش ہار چُپ دے سپ نیں
ڈنگ ناں ماریا!
موہرے دا سواد وی نہ آیا۔
وَیری دے کوُلے جُتّے راہ ناں ڈکیا!

اوہ سپ کدھرے پشاں ای رہ گیا سی
اوہدے جہان اندر
جتھے اجیہے سپاں دی لوڑ ہوندی اے۔
ہن اوہدے ہوٹھاں تے کوئی پہرا نئیں سی۔
بولن لئی آزاد سی۔
اوہدے گلاں دے مفرور نیں اوہنوں۔
اِک واری فیر، آزاد کر دِتا سی۔
تاں اوہ رج کے ہسیا۔

اوہنے دھون اُچی کر کے اپنے آپ تے نظر ماری۔ دوویں گرج اوہدے جانگلی ہاسے دی کڑک توں ترٹھ کے اسمانیں تارے ہو گئے سن۔

اوہ ایس اُجاڑ مدان وچ کیویں اپڑ گیا؟ میں ایتھے کی کرن آیاں؟ مینوں کاہدی اُڈیک اے؟ کنہاں ہتھاں مینوں دھک کے ایتھے پچایا اے؟

اوہنے اپنے اندر نوں پچھیا تے اوہدے دماغ دی زدیں وچ پشلیاں سمیاں دے ہل دا زنگاری پھالا کھبیا تے چلن لگ پیا ڈونگھا تے درِھیک۔

۳

مَیں اک بیک نمبر ہاں۔
جے بندا ترِہتیاں ورہیاں توں ٹپ جائے
تے فیر اک بیک نمبر ہو جاندا اے۔
مائیاں بڈھیاں نال بھریا مَدان!
اک کھوتا، کھوتا!
بگرجیاں دا گُٹھّ!
حیاتی دے چھپڑدیاں جوکاں!
اِک چِٹّی کندھ!
. . . . .
اگلا نیتن ہار
اِک اُجاڑ ریتلے مَدان وچ، مَیں ڈھوڈن آیاں ہاں۔
ڈھوڈن آیا ہاں، گواچے ہوئے راہ۔
ایہہ راہ میں ڈھوڈ ناں سکّاں۔
میری آواز چار چوفیرے اُڈاریاں ماردی اے۔

پر کجھ وی نئیں ہلدا۔
ایس تاں گگن آلے خلا وچ،
ایس بے حساب خلا وچ،
ایس ریتلے مدان وچ۔
ریت، جیہڑی اکھاں وچ رڑکدی اے۔
موت ہار کالی ریت
ریت، زمیں دے کنڈھیاں تیکر کھلری ہوئی۔
تے فیر . . . . اِک آواز!
میں اپنے کن اوس آواز تے لا دیندا ہاں!
رت سکان آلی۔ . . . تیر دل کھچویں آواز!
آکھدی اے،
توں قیاس کرناں ایں . . . .
پئی توں اِک گواچی ہوئی روح ایں؟
تیرا خیال اے، توں اک روح ایں؟
توں بھلناں ایں،
توں روح نئیں،
توں گواچی ہوئی نئیں،
توں . . . .
کجھ وی نئیں . . . .

تیرا کوئی وجود نہیں . . . . . . "

پر بندا اجن چیت تے اُجاڑ مداناں وچ گواچے ہوئے راہ لبھن لئی نئیں آجاندا۔ اوہدی رُوح مُڈھوں چار چُفیرے اُڈاریاں نئیں لاون لگ پیندی۔ اوہ جمدیاں تے ایس بے حساب خلا وچ نئیں لکن لگ پیندا۔ ہمیش توں بیک نمبر نئیں ہوندا۔ ایتھوں تیکر اوہ حیاتی دی اَدھی پیلی واہ کے اپڑدا اے، جاں اپڑا دِتا جاندا اے۔ وچکار، پُلاں، دِناں تے ورہیاں دے ٹبّے، نہراں تے دریا ہوندے نیں جنہاں وچ ہٹّل کے اوہ ایتھوں تیکر آوندا اے مُڑ کے پِشاں ویکھے تے حیاتی دی پیلی وِچ کِدھرے کِدھرے ہرا بھرا گھاہ بُوٹ نظریں پیندا اے تے باقی زدیں بنجر تے بے آباد ای پئی ہوندی اے۔ اوہ ایناں ٹادیاں ٹادیاں ٹوٹیاں دی ہریاول اکھاں وِچ ڈوہل کے اودن آیاں دُکھاں نوں سہن دا چارہ کردا اے . . . . مدان وچ کلّے کھلوتے بندے نوں اپنی حیاتی دی کلراٹھی زدیں اُتے ہریاول ڈھونڈن لئی باہلا دُراڈا جاناں پیا . . . . اوتھوں تیک . . . . جتھّے اِک پنڈ سی۔ جدوں اوہ پنجاں ورہیاں دا اک بال سی، بیک نمبر نئیں سی۔

نارمل سکول، پنڈوں چنگا دُراڈا سی۔ ساہیاں دی مُٹھی توں پَراں۔ چھپڑ دے دُوجے پاسے، شتالے دیاں پیلیاں وچوں لنگھ کے تے فیر گڈی دی لینوں پار۔ پر دُھند وچ . . . . (بشکٹ، بشکُٹ، ڈنڈا لے کے ڈِڈھ کُٹ) پر ڈِڈھ وچ تندور دی بھئی روٹی تے بھرے مکھن دے پیڑے دی گرمائی اوہدے

ہڑاں پیراں نوں ہولی ہولی اِنج گرمیش پچھاندی جے اوہ نارمل سکول تے کیہہ دس کوہ دُراڈے شہر تیکر دی ٹُر دا جاندا تے اوہنوں اُکا تھکیواں ناں چڑھدا۔ اوہ گھار تے سکول وِچکار کھلریاں بوآں، خوشبوآں دا ایڈا جانوں سی جے اوہدیاں اکھاں اتے کوئی پیر دی گھُٹ کے بنھ دیندا، تاویں اوہ ساہیاں دی بھٹھی کول دُھپ وِچ سُکدے چم دی بو۔ چھپڑ اُتے تردے جالے دی گلّی باس، شٹالے دی ہری خوشبو سُنگھدا، وہنیاں وِچ کِلکِلیاں پاندیاں بطکاں دی کیں کیں تے گڈی دے پھاٹک اُتے وَجدی ٹلّی دی ٹن ٹن سُندا، لکن میٹی کھیڈدا سکولے اپڑ جاندا۔ اُنج نری رلبر بھنن دی کسر سی، نہیں تے اوہ ہمیش اکھاں نمیاں نمیاں میٹ کے ای، ایناں بوآں، خوشبوآں دے سینے سنگھدا سکولے جاندا سی۔

اَج دی اوہدیاں ناساں دُھپے سُکدیاں ڈنگراں دے چم دی بو اپڑائی، تے اوہ ساہیاں دی بھٹھی کولوں چھینی چھیتی لنگھ کے کھُلیاں پیلیاں وِچ آگیا پیلیاں وِچکار ریلگی جیہی پَتی اُتے ٹُردیاں اوہدی عادت سی پئی اوہ نال نال اپنی تختی تریل نال بھجے ہوئے شٹالے نُتے ماردا جاندا۔ پہلاں تختی اُتے تریل دیاں لیکاں اِنج اُگڑدیاں جویں کسے اوہدے گاچنی جتے اُتے بھجی ہوئی چھمک ماری ہووے۔ فیر اوہدے مُتے کالی شاہی نال پئے ہوئے پورنے اِنج دِڈے ہوندے جویں پہلے اتھرو نال اکھاں دا سُرماں کِلاّ ہو کے اپنے گھروں باہر آجاندا اے۔ سکولے اپڑدیاں تائیں تختی تے ملی ہوئی گاچی تے کالے پورنے اِکو مِکو ہو جاندے۔ تے فیر اوہ تختی نوں سکول دے کھوہ دے اَدلو وِچ ڈُوب کے چنگی تراں مل کے دھو لیندا (اوس اُدلو وِچ نِکا جیہا ڈڈو وا بچّا سی جیہڑا ہمیش اُچھل کے اوہدی تختی اُتے چڑھ جاندا سی تے

اپنیاں جہیں اکھاں نال اوہنوں بڑے غور نال ویکھن لگ پیندا) اوہدی تختی دا اک
کنڈھا بھریا ہویا سی (بھاجو ہنجرا دے امروداں دے باغ کولوں لنگھدیاں اوہ
تختی نوں پچھے ہٹ کے امروداں ول پورے ٹِل نال سُٹدا . . . . اِنج اِک
اُدھ امرود اوہدی جھولی وچ آڈِگدا۔ تختی دا کنڈھا انجیں بھریا سی) اج وی جدوں
اوہ پیلیاں وچوں لنگھ کے اوس تھاں اُتے چڑھیا جتھے گڈی دی لین سی تے اوہدی
تختی شٹاپے دیاں تہراں اُتوں ہوکھی ہوئی تریل نال نُچڑدی سی پئی۔ گڈی دی
لین کالے ستیاں دے اک مست جوڑے ہار لمی پئی ہوئی سی۔ اوہنے اکھاں
اُتے تلی دے چھپریا کے دوآں پاسے ویکھیا . . . . کدھرے گڈی تے نہیں آوندی
پئی؟ . . . . فیر لماں پے کے کن لین دے ٹھنڈے لوہے نال لا دتے۔
شاں شاں دے سُرلاٹے دی ماڑی جیہی گونج . . . . لین نمی نمی کنبدی سی پئی
گڈی پِشلے ٹیشنوں ٹُرپئی اے۔ اوہنے تختی تے بستہ ہیٹھاں رکھیا تے کسے
بازی گر ہار دوویں ہتھ کھمباں ہار کھلار کے لین اُتے ٹُرن لگ پیا۔ کجھ چر پچھوں
اوہ ایس کسب توں وی اَک گیا تے بہہ کے اوہ پیسہ ڈھونڈن لگ پیا جیہڑا
اوہنے کل سکولوں مُڑدیاں لین اُتے رکھیا سی۔ اوہ کدے کدھار اِک پیسہ لین اُتے
رکھ جاندا۔ دوجے دیہاڑے پیسہ گڈی دے پہیاں ہیٹھ پھس کے چپڑے پتاسے
ہار پدھرا ہویا ہوندا۔ اوہنے اپنے گھار دی پِشلی کوٹھڑی وچ دوہنیاں دی اک
پیال اندر ایہے پچھے ہوئے پیسیاں دا اک ڈھیر سانبھیا ہویا سی، سبھناں توں لُکا
کے۔ پر اج لین خالم خولی سی۔ اوہنے بڑا ڈھوڈیا پر پیسہ نہ لبھیا۔

"ضرور گامے ماچھی چک لیا اے" اوہنے گامے نوں "کھوتے دا کھُر"

جیہی گندی گال کڈھی اتے فیر چار پنج گول گول گیٹے نین اُتے اگڑ پچھڑ رکھ دتے (اج اوہدا بوجھا خالی سی۔ خرچے دے دُوتہوں پیسیاں دی گاچی تے کلک جو گل لئی سی) ایہہ کم نبیڑ کے اوہنے تختی پھڑی تے بستہ کچھے مار کے لیئوں پار اُتر گیا۔

دوجے پاسے اک رڑا مدان سی جیہدے وچ ٹانویں ٹانویں اک دے بُوٹے اُگے ہوئے سان۔ عنابی رنگ دے رنگلے پھُلاں آلے اک۔ اوہنے فیر ہمیش ہار تختی تے بستہ زویں تے چاسٹیا تے جُوکنیاں اُتے ہتھ رکھ کے چار چفیرے نظر ماری۔ مائیاں بُڈھیاں جھوپ لئی۔ پر اج مدان خالی پیا ہویا سی۔ اکاں اُتے اک وی مائی بڈھی نئیں سی اڈدی پئی سی۔ جھنجھے رنت چٹیاں بھاٹیاں آلیاں ایہہ رُوحاں تُمبیاں دے جُسیاں وچوں نکل کے چار دو پاسے کھلریاں ہوندیاں سان اج اوتھے کجھ دی نئیں سی۔ اکاں اُتے کھلوتی ہوا سکھنی پئی ہوئی سی۔ اوہ ڈاڈا آزردہ ہو کے تختی تے بستہ جُھکن لگا تے اک دے بوٹیاں وچکار اوہنوں اک جُستا ہلدا نظریں پیا۔

اوہنے نیڑے ہو کے ویکھیا،
اِک کھوتا سی۔
مُوہدا لماں پیا ہویا
جویں کھچوڑ موہدا ہو جاوے تے فیر سِدھا نئیں ہو سکدا۔
(پھیڑ وچ وی بڑے وڈے تے ٹھُلیاں جُسیاں آلے کھچوڑ سان جنہاں دیاں کھُوہ ڈُڈھاں اندر اوہدیاں ان گنت مچھیاں پھڑن آلیاں کنڈیاں پھاتیاں ہوئیاں

سان . . . . کھوتے دے کُھر کُھچ پڑ!)

اوہو ہو ڈھیر سے ہویا، غور نال ویکھیا
کھوتے دی اِک لَت ٹُٹّی ہوئی سی۔
تھوڑے سڑک پار کردیاں کسے ٹرک ہیٹھ آگیا اے، جے . . .
لَت تری تُرٹّی ہوئی نئیں سی
گوڈیوں ہیٹھ اُکا پھیہہ گھتی ہوئی سی

(جُوں بیلن وِچ گنّاں)
اُنج وی ڈاہڈا ماڑکا، لاغر،

ہڈّ ای ہڈّ!
پچھان! اوہنے کھوتے نوں پچھان لیا۔
(اسے جُلاہ دا کھوتا، جدھے اُتّے اوہ سُوتر لَد کے منڈی کھڑداسی)
اوہ کدی کدھار ٹُنبلی مار کے،
سِدھا ہون دا چارا کردا پیا . . . .
تُرٹّی ہوئی لَت کارن . . .

فیر مُوہدا ہو جاندا!

. . . . .

کُجھ دُور . . . . دو گِرج!
گنجیاں، لمیّاں دھوناں اسمان وَل . . . .
اِنج انجان بنے بیٹھے جویں . . . .

اوہ ایویں سیر سپاٹا کردے، ایدھر آنکلے نیں،
تے اوہناں نوں، اوس مُوہڑے سپیئے کھوتے نال،
کوئی سروکار نئیں،
کوئی واسطہ نئیں،
اوہنے اِک وٹّا چُک کے گرجاں ول سُٹیا پر او کنوڈی دے کسے کھڈاری
ہار سچا کر گئے (کُجھ چِڑیئی کھمب کھلارے تے فیر لوٹیٹ کے اینجے بہہ گئے)
"احماں جُلاہ خورے اپنے کھوتے نوں ایتھے کیوں چھڈ گیا اے" اوہنے
تختی بستہ چُکیا تے سکول وَل ٹُرپیا (اوہدوں اوہ ایس گل دا جانوں نئیں سی پئی
جدوں کوئی دی جنور نکارا ہو جائے، اوہنوں لوکی اینجے ورانیاں وچ سُٹ
جاندے نیں)
تختی اَولُو وچ ڈُبّی تے ڈڈو دا بچّا بھڑک کے اُتّے بہہ گیا۔
اوہنے اوہدیاں نِکیاں نِکیاں اکھّاں وچ ویکھ کے سوال کیتا۔
"پر احماں اپنے کھوتے نوں اِنج کیوں چھڈ گیا اے؟"
اِک دُونی دُونی . . . دو دُونی . . . تِن ایکم تن . . . تِن دُونی . . .
آموں ساہمنے کھلو تے مُنڈیاں موہڈے تے باٹھوں مارمار کے پہاڑے پڑھے تے
دوپہر تائیں سنگھ بہائے۔ اوہوی مُنہ تے اِک دُونی دُونی . . . نال ای
اُڈدا پر اوہنوں اِنج جاپیا جویں سارے بال مُونھ کھول کے دُہائی دیندے نیں پئے
. . . اک کھوتا کھوتا . . . دو گرج گرج . . . اک کھوتا کھوتا۔
بیٹھی دی بانگ جلدیاں چھٹی ہو گئی تے اوہ پوریاں بھری تختی کچھے مار کے

سکولوں باہر آگیا۔

پنڈ دے راہ وچ مدان سی،

مدان وچ اکاں دے بوٹے سن،

تے ایناں وچکار،

لسمے جُلاہ دا کھوتا پیا ہویا سی۔

پر ہُن اکاں اُتے کھلوتی ہوا سُکھنی نئیں سی،

اوہدے وچ اَن گنت مائیاں بڈھیاں کھلریاں ہویاں سان۔۔۔ جے

تُمیاں دے مُنہ اُڈ گئے سان!

مائیاں بڈھیاں دے چِٹے کفن دی چھاں ہیٹھ،

اسمے جُلاہ دا کھوتا پیا ہویا سی۔

پُر ہُن ۔۔۔۔

دو گرج نئیں ۔۔۔۔

اوہدے چار چفیرے گرجاں دا کٹھ سی۔

اوہناں ساریاں دیاں دھوناں اسماناں وَل نئیں سان۔

اِک اجیہے نقطے ول سان۔

جیتھے اِک ہور گرج دا دھڑ دِسدا سی پیا، دھونوں بغیر۔۔۔۔

جے اوہدی دھون کھوتے دی بلدکرن آلی تھاں دے اندر سی۔

تے دُوجے گرج ؟

اپنی واری اُڈیکدے سان پئے۔

گرج دی دُھون کھوتے دی پٹھ اندروں تلکدی ہوئی باہر نکلی

اوہدی چنج وچ رت نال ڈُبی اک بوٹی سی،

اک جیوندے جاگدے جنور دے ماس دی بوٹی،

تے اوہدی گنجی دُھون اُتے . . . .

لہو دا پوچا پھریا ہویا سی . . .

اوہ گرج پِشلے پیریں اپنے بیلیاں دی لین وچ آکھلوتا۔

تے فیر اک ہور گرج . . .

کھوتے نوں دُکھ ہویا۔

دُھون سِدھی کرکے . . .

اوس تھاں ول ودھیا،

جدھے اندر،

کھوتے دا جیوندا ماس،

اون آلی چنج دے ڈر توں . . .

کنبدا سی پیا۔

گرج دی چنج نیڑے ہوئی

کھوتے اوہنوں ویکھ کے ہلن دا چارا کیتا۔

اپنے آپ نوں جیوندی موت توں بچان دا چارا کیتا . . . پر . . .

اوہ ہِل ناں سکیا۔

ہِلدا آلی تھاں وچوں جیوندے ماس دے . . . .

چھپھڑے لمکدے سان تے اینہاں وچوں
رَت . . . ؛ وگ وگ کے رُڑھے مدان وچ رہمدی سی پئی۔
(گرج دی دَھون کھوتے کول اُپڑ کے اِنج لمّی ہوئی
جویں ربڑ دی بنی ہووے . . . .
تے فیر اوہنے اپنی چنج سِدھی کر کے
ماس دی سُرنگ وچ کھوب دِتّی۔
پہلاں چنج اندر گئی،
فیر مِیٹیں اکھیں تے نکّی سِری۔
تے فیر لمّی دَھون)
رت نال چوندے ماس وچ تِلکدی اگاں گئی۔
کھوتے اپنے لاچار جُثّے وچ،
زور آور دی چنج نوں، اگاں ودھدیاں مسُوس کیتا،
تے اوہ شوہدا
اِنج آکڑ گیا
جویں مر گیا ہووے۔
پر اوہنوں پتا سی پئی۔
ایہہ تے ہالی مُڈھ اے
ہالی ایس چنج نیں اوہدے اندر جا کے۔
اوہدے ماس وچ کھُبناں ایں . . . .

اوہنوں کھوہ کھاناں ایں۔
جس ویلے گرج دی چنج نیں اوہدے اندر
ماس دا رُگ بھریا۔
کھوتا اِنج تڑفیا
پئی گرج دا باہر آلا جُثا وی کھوتے نال ای دُوہرا ہو گیا۔
پر ہُن . . .
ہُن رُگ بھر گھتا سی (زور آور اک واری رُگ بھرلے تے فیر اوہ دُہرا
تے ہو جاندا اے، چنج نئیں کھولدا)
کجھ چر پچھوں . .
گرج دی دھون، کھوتے اندروں تلکدی ہوئی باہر نکلی
گنجی دھون اُتے لہو دا پوچا پھریا ہویا سی۔
تے چنج وچ . . . رت نال بھری بوٹی
اِک ہور گرج اگے آیا . . . .

کھوتے دیاں اکھیاں اجیہے پکھیرواں ہار بے بس سان جنہاں ول موت دا جال ہولی ہولی وَدھ کے اوہناں نوں جیوندیاں جاگدیاں پتھر دا کر چھڈدا اے۔ اوہنوں بڑے چر پچھوں ایہہ پتا لگا پئی اوس دیہاڑے، اوس مائیاں بڈھیاں بھرے مدان وچ اوہدے ساہویں بندے دی حیاتی دا اُکل ناٹک کھیڈ جا رہیا سی۔ ایہدے ناٹوں ودھ ہور کوئی سچ نئیں سی . . . . گرجاں دے کٹھ تے اِک جنور . . . کھوتے دی پیٹھ وچوں سمدے لہو دے سُوہے بُلبلے، گرجاں

دِیاں چِیجاں وِچ رَت نال نچڑدیاں بوٹیاں . . . پوچا پھر دیاں دھوناں . . .
رِگرجاں دے کٹھ کولوں تڑ کے کھوتے دی پِیٹھ تے نیکر اپڑدا سُوہا تے گلّا راہ . . . .
موت دا . . . . ڈر دے کالے وا ورولے اوہدیاں اکھاں وِچ چلّے تے
اوہ تھر تھر کنبن لگ پیا . . . . ایہہ کھوتا اپناں عذاب کیوں سہندا اے
پیا . . . میت آسے مولوی صاحب دا کہندے اے رب ، جیہڑا بڑا مہربان
اے ، جیہڑا رحم کرن آلا اے . . . . جے ایہہ گرج میری پِیٹھ وِچ دھون
پا کے تے میریاں بوٹیاں کھولین تے ؟ . . . . اوہنے پہلاں اِک وٹّا زوہیں
توں چُک کے گرجاں وِچکار سُٹیا . . . . اوہناں اینکی کھمب وی ناں
کھلارے بس ایدھر اودھر ہو گئے . . . . (جے ہُن اوہناں دے ڈِڈھ بھر
ہوئے سان) . . . . اوہنے چار پنج وٹّے ہور مارے پر گرجاں اکا ہنوہ
ناں کیتا ۔ فیر اوہ تختی دی مُٹھ نوں گھٹ کے پھڑ کے گرجاں دے کٹھ اندر جا
وڑیا . . . . .

" کھوتے دے کُھر . . . کھوتے دے کُھر . . . " اوہ چیکن لگ پیا ۔
تختی گرجاں دے کھمباں اُتوں تِلک جاندی سے تے اوہ اُبّجے اوتھے بیٹھے رہندے
. . . اوہنے بڑا چارا کیتا پئی گرج اُڈجان پر اپنی تھاؤں نہ ہلّے . . . . اوہنے
کھوتے وَل ویکھیا . . . . اِک گرج دا جُسّا دھوٹوں بغیر کھوتے دی پِیٹھ وِچ
اِنج جُڑیا ہویا سی . . . . جویں اوہ دونویں اِکّے جمے سان . . . کھوتا تے
اِک دَھڑ . . . اوہ بھجدا ہو یا گیا تے گرج دے دُھڑا تے تختی مارن لگ پیا
. . . پر کتھے . . . . اندر رگ بھر گھٹا سی ، گرج کیویں چھڈ دا ۔ اوپاگلاں ہار

اوہنوں تخنی ماردا رہیا پر گرج نیں اپنی دھون باہر نہ کڈھی . . . جدوں دھون باہر نکلی تے چنج وچ سوہی بوٹی سی . . . کھوتا ہُن ایڈا لاغر ہوگیا سی جے اوہ اپنے اندر وڑدی دھون نوں محسوس کردیاں ہویاں وی تڑف نئیں سی سکدا ۔

اِک گرج اوہدی پِٹھ اُتے چنج ماری (جے ہُن کھوتے نوں کھوہ کھان دی اوہدی واری سی تے اوہ اوہدی راہ ڈکی کھلوتا سی) اوہنے پچھے مڑکے ویکھیا . . . گرج دھون لمی کرکے اُڈیک وچ سی . . . . اوہنے اک واری فیر چنج اگے کیتی . . . ایہہ گرج میری پِٹھ وچ مُنہ پاکے میریاں بوٹیاں کھوکھان دے . . . . اوہنے تخنی اوتھے ای سُٹی تے اُتھے واہ بھجدا ہویا مدانوں باہر آگیا ۔

۴

. . . . ایہہ گرج میری پیٹھ وچ وی مُنہ پا کے میریاں بوٹیاں کھوہ کھان دے . . . . اوہنے تخ‌ اوتھے ای سُٹی تے اُتھے واہ بھجدا ہویا مدانوں باہر آ گیا . . . . تے فیر ایس اُجاڑ مدان وچ آ گیا؟

نئیں . . .

ہالی نئیں . . .

ہالی تے اوہدا گرجاں نال پہلا واہ پیا سی

ہالی تے مُڈھ بجھیا سی۔

اَجے تے اَن گنت گرجاں،

اوہدی حیاتی دے اَسمان اُتے،

اپنے کوہجے کھمب وچھا کے،

اوہنوں کالا شاہ کرناں سی۔

ایناں گرجاں دا کُھاندرا،

اوہناں گرجاں ہار نئیں سی،

جنہاں اجے دے کھوتے دیاں بوٹیاں لیراں کیتیاں، پر . . . .

ایہناں بندے نال سلوک اوہو جیہا ای کیتا ،
جیوندیاں جاگدیاں اوہدا ماس کھاہدا . . .
رَت نال اپنیاں دھوناں تے پوچا پھیریا . . . .
اوہدا لہو پیتا . . . پر
بندے توں پہلوں پہل اوہ سارے گرج نئیں سان جاپے . . .
اپنے ہاردے بندے جاپے سُان . . . .
اوہدے آلے دوالے وسدی رب دی مخلوق . . . . .
اشرف المخلوقات . . .
اوہدوں اوہ بڑے پُرے یار سان . . .
رشتے دار ، سرکاری افسر ، سیاستدان ، کاروباری ،
تے لکھاری سان . . .
گرج نئیں سان . . .
گرج تے اوہ مُغروں بَنے . . .
ویلا لنگھن نال . . . .
نرول کھُباں وچوں ، چنڈی ہوئی چھوی ہار تیز چُنجاں . . .
لشکارے مارن لگ پیاں ۔
پر اوہدوں تیک ویلا لنگھ گیا سی ناں ؟
کجھ نئیں سی ہو سکدا ۔
اوہناں ، اوہنوں کھوہ کھادا ۔

دیس ، دوستی تے رشتے داری ،
دیاں کُھنڈیاں ٹوکیاں نال ،
کوہ چھڈیا۔
اوہدا جُثا ٹھنڈا ہون لگ پیا۔
اوہنے دِل وِچ بُلدے سائیں دے مَچ نوں آکھیا ،
" اپنے بھانبڑ میریاں پیراں وَل گھل . . . .
پالا میرے اندر نوں ٹھار کرن لئی فیر زور ماردا اے پیا "
سائیں دے مَچ نے ہمیش ہار ،
پالے دا راہ ڈک لیا تے پُچھیا۔
" رکناں کو چِر ؟
رکناں چِر ہور ؟ "
بندے آکھیا
" ہُن بالی دیر نئیں . . . .
بس . . . کُجھ چِر ہور "
اوہنے ویرانے وِچ کھلو تے اپنے بیلی ٹُنڈ مُنڈ وَل ویکھیا . . . اوہ ہمیش ہار سُکم سُکّا باہنواں کھلار کے چُپ کھلوتا ہویا سی . . . اِک صلیب ہار۔
بندا دِل وِچ گُڑ گیا۔
" میں اوس جہان اندر اپنی صلیب تے آپ چائی پھریاں . . . .

رزی اپنی نہیں . . . . . ہور گل مخلوق دیاں صلیباں وی میری کنڈ اُتے لد دِتیاں گیّاں . . . فیر ایس بیابان وچ مینوں اک ہور صلیب دی کاہدی لوڑ سی ؟

ایہہ ٹُنڈ جے . . . اَک ذا بُوٹا ہوندا - ایہدے نال تُمّے لگدے . . . تُمّیاں وچوں لکھاں مائیاں بُڈھیاں پھُٹ کے میرے نئے ایس مدان دے اکلاپے وچ جُھلیاں فقیرنیاں ہار اُڈن لگ پیندیاں . . . . پر . . . پر مائیاں بُڈھیاں تے اوہناں مداناں اُتے اپنے چِٹے جھاٹے کھلار دیاں نیں جہناں وچ کار اجے دے کھوتے ہوندے نیں ، رگڑ ہوندے نیں . . . تیں ایہہ ٹُنڈ اک دا بُوٹا نئیں بننا چاہیدا . . . ٹُنڈ ای چنگا اے ، سُکم سُکا صلیب ہار ۔"

دِماک دی نِروں وِچ وگدا اَل . . . جیہڑا اَل دوَل لئی باہر آگیا سی فیر نیواں ہویا تے پِشلیاں سُمیاں وچ کُھب کے اوہناں نوں پھولن لگ پیا ۔

پنڈ تے دریا وچکار بیلا سی ۔

ٹاہلیاں ، تُوت ، ملّے ، سفیدے تے کریر ۔ سنگھیاں رُکھاں ہیٹھ گدڑاں بھگیاڑاں تے سُوراں دیاں کھوہاں سَن ۔ اُنج تے بابے جہان خاں اک واری سَوں چاءی سی پئی اوہنے کجھُ ورہے پہلاں بیلے وچ مجھاں چار دیاں شیر وی ڈِٹھا سی ، پر بابے دی گل دا کسے اعتبار ناں کیتا ، کیوں جے بابے دے "کجھُ ورہے" خورے کِنّیں کو سان . . . وِیہہ ، چالی ، سٹھ ؟ . . .

اوہدی بے حسابی عُمر بارے کِسے نُوں اِک پَتا نئیں سی۔

اوہ سکولوں سِدھا گھار آوَندا تے کوٹھڑی وِچ بُوہا مار کے چیتھڑے ٹھیپیاں دے خزانے دی گِنتی کردا، دوہتی وِچ اِک ہور پیسہ کیردا تے فیر روٹی دیاں دوچار بُرکیاں لسّی نال اندر لنگھا کے بیلے وَل ٹُر پیندا۔ بیلا اوہدا بیلی سی تے اوہ بیلے دا جانُوں سی۔ بیلے وچکار اِک چھپڑا پا ہیا سی جیہڑا ہمیشہ دھوڑ دے اِک بَدل وِچ ڈُبیا رہندا۔ پِنڈ دے لوک دریا دے دُوجے کَنڈھے مجھّاں چارن جاندے تے ایسے کچّے پہے وچوں لنگھدے۔ راہ دی ایس تختی اُتے جنوراں تے بندیاں دے پیراں دے پُورنے پیندے رہندے۔ پر ایہہ پُورنے کدی پکّے ناں ہوندے جے اوہناں اُتّے سدا ہور پیر پیندے، کھُر کھُبدے تے نویں نشان چھڈ جاندے۔ شہر توں بچّاں بھگتن آلے وی ایسے پہے پیندے تے دریا دے کنڈھے اپڑ کے کرمُلی ملاح دی بیڑی وِچ ٹھل کے پار اُتّردے۔ اوہ وی ایسے راہے پیندا پر کجھ دُراڈا جا کے ٹاہلیاں دے وڈّے جھُرمٹ کولوں سجّے پاسے ہو جاندا۔ ایدھر کوئی پکّا پیڈا راہ نئیں سی، کوئی وی پا ہیا نئیں سی، زمین دی تختی صاف پئی ہوئی سی، پُورنیوں بغیر، بس کریر تے ٹَلھے سان۔ دب تے گھاہ بوٹ، جاں کِدھرے کِدھرے موئے ہوئے پکھیرو، کیڑیاں دے لکھّاں جُبیاں وِچ دبّے ہوئے، دُوروں ہولی ہولی ہلدے جاپدے جویں اُڈّن دا چارا کردے ہون۔

اَسّو، کتّے دیاں جھینیاں وِچ کریراں اُتّے پیازی پھُل کھڑدے۔ سارے بیلے وِچ انگاریاں دے تنبُو تَنے جاندے۔ پھُلّاں توں ڈیلے بندے تے

ڈبلیاں دے پینجو - ایہہ سُوہے پھّل اوہنوں بیراں نالوں وی سُوادی لگدے - اج وی اوہنے اپنا بُوجھا پینجوآں نال بھر لیا۔

بیلے وچ اِک اجیہی تھاں سی جتھے رُکھاں دا پرچھاواں ایڈا سنگھناں سی پئی رشکر دوپہرے وی اوتھے ہِمّاں ہنیر اُنتّا رہندا۔ اوہ ایتھے اپڑ کے مُڑکا پونجھدا تے تختی بستہ زمیں تے رکھ کے گھاہ اُتّے لمّاں پئے جاندا۔ ایہہ اوہدا اِکّھا رسی۔ اوہدا اپناں گھار، جدھے وچ کسے ہور دی سانجھ نئیں سی۔ ماں، پیو، بھین، بھرا، کوئی وی اوہدا شریک نئیں سی۔ تھکیواں لاہن توں پچھوں کدی اوہ ٹاہلیاں تے چڑھ کے لالیاں دے آہلنے پھولدا، چُوہیاں دیاں کھڈاں وچ پانی پا کے اوہناں دی بھاجڑ دا تماشا ویکھدا (اک واری اِک کھُڈ وچوں چُوہے دی تھاں سَپ نکل آیا تے اوہ تختی بستہ بیلے وچ ای چھڈ کے گھار نٹھ گیا) کلّا دُکلّا سیہا نظریں پئے جاندا تے اوہدے مگر بھج دگدا۔ ایہہ سارے کم نبیڑ کے اوہ تختی لکھن بہہ جاندا۔ سُورج ڈبن نوں آوندا تے اوہ اپنا گھار چھڈ کے دوجیاں دے گھار مُڑ آوندا۔

ادس دیہاڑے دی اوہ اپنے ایس گھار وچ بیٹھا تختی لکھدا سی پیا تے نال نال پہاڑے وی یاد کردا سی پیا۔ اچن چیت اوہدے ساہویں اک کریر انج ہلیا جویں بھُچال آ گیا ہووے۔ رُکھاں وچ سُتّے پکھیرو چیاں چیاں دا رولا پا کے اُڈّن لگ پئے۔ کجھ چر پچھوں دو کالے سُور کریر وچوں لوٹ پوٹ ہوندے باہر آ گئے تے اپنیاں کُوہجیاں بُوتھیاں نال گھُلن لگ پئے۔ اوہدیاں اکھاں خوف دے نال چیڑیاں ہو گئیاں تے جُسّا کنبن لگ پیا۔ اوہنے اکھاں سُوراں

اُتے ای رکھیاں تے ہولی جہی بستہ چُک کے بھج وگیا۔ دریا دے کنڈھے اپڑیا تے اوہدا ساہ نال ساہ نئیں سی رَلدا پیا تے سردوں پیروں مُڑکا چوندا سی پیا۔ کرمّی ملاح اپنی جھگی دے باہر اَکلا بیٹھا حُقّہ چھکدا سی پیا تے اوہدیاں نظراں دریا دے پانیاں اُتّے وِچھیاں ہویاں سَان۔ اوہ چُپ کر کے ملاّح دے کول ہو کے بہہ گیا۔

کرمّی نیں حقّے دی اک لمی واری لئی تے پچھیا "چاچا دی نال ای"۔

اوہنے نِرا سر ہلا دِتّا۔

"وَڈّی دا سر ہلاناں ایں تے چھٹا کی دی جیبھ نئیں ہلا سکدا" کرمّی اوہدی کُنڈ تے تھاپڑا دے کے آکھیا تے ہسّن لگ پیا۔

اوہنے بیلے وِچ سُوراں دے گھول دا قِصّہ سُنایا تے فیر چُپ کر کے بہہ رہیا۔

"میرے کول ای بیٹھا رہو پتّر، شایں دونویں چاچا بھتّرہیا رَل کے پنڈ چلّاں دے۔" کرمّی نے فیر پانی تے نظراں وچھا دِتیاں۔ اِنج جاپدا سی جویں ایہہ بُڈھا ملاّح دی سدھارتھ ہار پانیاں دی بولی سمجھدا اے، پانیاں دی آولمذ دا جانوں ایں۔ قدرت دے سارے بھیت پانی کولوں پُچھ لیندا اے تے اپنی ہڈ بیتی اوس وگدے جنَور نوں سُنا سکدا اے۔ سوال جواب کر سکدا اے۔

اوہدے ساہویں کرمّی دا مچھیاں پھڑن آلا جال۔ ریت وِچ گڈّے دو شتیراں وِچکار اِنج تانیاں ہویا سی جے اوہدیاں موریاں وچوں دریا دے

پانی جھاتیاں مار دے دسدے سان ۔ اوہ شہادت آلی اُنگلی سِدھی کرکے جال دیاں موریاں گِنن لگ پیا ۔ ۔ ۔ ’’ ۔ اک ، دو ، ترے ، چار ۔ ۔ ۔ ۔ کدی سُورج دا لشکارا پانیاں توں دُکھ ہو کے موریاں وچوں ڈُل پیندا تے اوہدیاں اکھاں اگے ہنیرا ہو جاندا ۔ رگلی جھتابی دے پھو کے چنگیاڑیاں ہار دے تارے کِھلرن لگ پیندے ۔ چٹیاں دُھپ چھیاں ہر پاسے بھُڑکن لگ پیندیاں ۔

اوہنے باراں سو موریاں گِنیاں تے فیر کُھنج گیا ۔ پر اوہدوں تیک دوپہر لنگھ گئی ۔ سُورج اسمانوں نیواں ہو کے دریا دے دُوجے کنڈھے اُتے تانبے دی لشکدی پلیٹ ہار کھلو گیا ۔ ۔ ۔ ۔ اوہدے ساہویں جال سی تے جال دیاں موریاں وچ پھاتھا ہویا سُورج دا سُوہا پتا سا ۔

’’ چاچا‘‘ اوہنے ہولی جیہی کرملی دا موہڈا ہلایا ’’سُورج جال وچ پھس گیا اے ۔ آ چھیتی چھیتی ایہنوں ولیٹ کے سُورج نوں قابو کر لیئے ‘‘

کرملی ملاح اوہدی ایہہ گل سُن کے ہسن لگ پیا ۔ ۔ ۔ تے ہسدا ائی رہیا ۔

’’ دس سچ دیا پیغمبرا ۔ ۔ ۔ ‘‘ کرملی ہولی جیہی پانی نوں پچھیا ’’ کدی ایج دی سُورج پھڑے جاندے نیں ؟‘‘

ایہہ گل کر کے اوہ چُپ کر رہیا کُن دریا وَل لا کے اکھاں میٹ لیتاں جویں جواب دی اُڈیک ہووے ۔ دریا بڈھے سپ ہار ہولی ہولی شوکدا رہیا ۔ ۔ ۔ ۔

بیلے وِچ اک گدڑ بولیا

"نئیں ... اِنج نئیں ..." حقے دی نڑی جیبھ ہیٹھاں دے کے کرملی نے خورے کِتوں آکھیا "جے اِنج سُورج پھڑی گھتدے ... قابو آجاندے تاں اَج میری ہنیری کوٹھڑی وِچ چانن ای چانن ہوندا ... سُورجاں دا روہل پئے جاندا ..."

اوس راتیں جال دیاں موریاں وچوں جھاتیاں ماردا سُورج اوہدے دماک دی اک نُکر مَل کے بہہ گیا۔

چاچا دارے تُوں پرتیا تے اوہ کھیس وِچ مُنہ واڑ کے سُتا ہویا سی کھیس دے تنبُو اندر رُشنائی ای رُشنائی سی۔اوس سُورج دی جیہڑا اوہنے اج قابو کر آندا سی۔کھڑاک نال اوہدی اَکھ اُگھڑ گئی تے اوہنے کھیس مُنہ توں لاہ کے پچھیا۔

"چاچا، میں کدی سُورج نوں وی پھڑ سکدا ہاں ؟"

چاچے حیران ہو کے اوہدے ول ویکھیا تے ہولی جیہی آکھن لگا۔

"سیانیاں دا اکھان اے پئی جے بندا رَج محنتاں کرے۔ ارادہ پکّا رکھے تے ایس جہان دی ہر شے نُوں قابو کر سکدا اے۔"

"ہر شے نوں چاچا ؟" اوہ اُٹھ کے بہہ گیا۔ "جے میں رَج کے محنت کراں، سولاں جماعتاں پاس کر لاں۔میرا ارادہ ملبڑاں دے چُبارے نالوں دی اُچا ہووے تاں میں سُورج نوں وی پھڑ لواں دا ؟"

چاچا اوہدی منجی تے بہہ گیا تے اوہدے لودے سوارن لگ پیا۔ "میں تے

کم عقلا ہاں ۔ مینوں ایہناں گلاں دا ایک پتہ نئیں پر سیلنے ایہو آکھدے نیں . . . تورے اِنج سورج دی پھڑ گھتدا ہودے ۔"

اوہنے کھبیس فیر مُنہ اُتّے تان لیا پر اچّن چیت چاچے نیں ہتھ پا کے کھبیس اودہے بجھتّے انوّں لاہ کے چھینّی نال پَیراں چا سُٹیا " تُوں اج کِتھے رہیا ایں ؟ . . . ایہہ رَت کِتھوں آئی اے ؟"

سارا بستر رَت نال بخرا سی پیا ۔ اوہنے پیڑیاں ول دھیان کیتا تے اوہ دی خونوں خون ساں ، لہو نال بِبڑے ہوئے ۔

اوہ فیر اُٹھ کے بہہ گیا تے اِنج کنبن لگ پیا جویں اودے بُجھتے نوں ماسٹر دی سوٹی دی اڈیک ہووے ۔" پتہ نئیں چاچا . . . میں تے ہیش لَے بیلے وَل گیا ساں . . . بشک سونہہ لئے . . . کرمی ملاح نوُں پُچھ لَے ۔"

"بیلے وَل . . . کدھرے چھپڑ دچوں تے نیں نوں لنگھ کے آیا ؟"

اوہنوں چیتا آیا ہئ شامیں بیلے توں پرندیاں کرمی تے اوہ چھپڑ وچوں ای لنگھ کے آئے ساں . . . ریڑے لاہ کے اوہناں سر تے چائے ساں . . . سُکتے راہوں اُوندے ستے وَلا پیناں سی . . . ادس پاسیوں پینڈا ہلا دُرا ڈاسی . . . . .

"آہو چاچا . . . " اوہنے ڈَردیاں ہویاں اقرار کیتا ۔" میں چھپڑ وچوں لنگھیا ساں ۔"

چاچے نے جھٹ پٹ اوہدے سارے پَیرڑے لاہ دِتّے تے فیر

ہَولی ہَولی اوہدے ننگے جُسّے اُتّے ہتھ پھیرن لگ پیا جویں کُجھ لبھدا ہووے . . .

. . . پِٹ دے اندر اوہدے ہتھ ہیٹھاں اجیہا کُولا کُولا ماس آیا جیہڑا اوہدے پُتّر دا نہیں سی . . . . اوہ اوہنوں اوسے تراں ننگ پننگا کھچ کے پڑچھتّی اُتّے بَلدے دِیوے ہیٹھ لے آیا . . . . اوہنے مَدّی روشنائی وِچ پِٹ دے اندر غور نال ویکھیا . . . . بھکانیاں ہار پھُلیاں دو جوکاں اوہدے پُتّر دی رَت چُوپ چُوپ کے پھاویاں ہوندیاں سَن پیاں . . . . زور ادراں ہار اوہ ترا ڈِڈھ بھر کے بہیہ نہیں سان رہیاں۔ خصلتوں مجبور اوہناں اپنے بھرے ہوئے ڈِڈھاں وِچ اپنی رَت پائی سی جے اوہ ہُن اوہناں دیاں پیٹھاں راہ وَگ وَگ کے کچّے فرش اُتّے ڈِگدی سی پئی . . . . چاچے ہیں پہلاں جوکاں نوں اُنگلاں نال پُتّر دے جُسّے توں کھوتریا تے فیر مُٹھ وِچ قابو کر کے پِٹ نالوں دھروہ کے لاہ چھڑیاں۔

ہُن اوہنوں پتہ لگا پئی شام ویلے توں پِٹ اُتّے مَنی مَنی حَلوُن کیوں ہوندی سی پئی . . . .

دونویں جوکاں کچّے فرش اُتّے ہولی ہولی ہلدیاں سان پیاں۔ اوہناں دیاں جُسّیاں وِچوں ہالی وی رَت سِمدی سی پئی۔ کُجھ چِر پچھوں اوہ پہلاں نالوں ادّھیاں رہ گئیاں تے اوہناں دے دوالے رَت دا اِک نِکا جیہا چھپڑ بن گیا۔

" ایہہ جوکاں میرے خُون نال پھُلیاں ہویاں نیں . . . ." ایس خیال نیں اوہدا رنگ توری دے پھُل ہار کر دِتا۔ اوہدیاں اکھاں ساہویں

مایاں بُڈھیاں دے پچھے بدّل چڑھن لگ پئے (اوس ویلے وی اوہنوں ایہہ نئیں سی پتہ پئی اوہدے خون وچ ڈُبیاں جوکاں حیاتی دے ناٹک دا اِک ہور پاسا نیں . . . . گرج تے اوہدا اندر . . . . جوکاں تے اوہدی رَت !)

۵

دُوجے گرج پُچھیا۔ "ویلا آگیا اے کہ نہیں۔"

پہلے گرج نظراں نیویاں کیتیاں . . . اوہو بندا . . . تے اوہناں دے
چار چُفیرے اکلاپے دا راج . . . "نہیں . . . ہالی نہیں . . . اجے ویلا نہیں آیا۔"
دُوجے گرج دھون وچ وَل پا کے اپنے بیلی نُوں غصّے نال ویکھیا۔
"پر ویلا کدوں آؤنا ایں ؟ ہالی تے اوہ کلّا اے . . . بنا شک ٹاہراں
مار مار کے سنگھ بہائے، فیر وی ایس وِرانے وچ اوہنوں اپڑن آلا کوئی نہیں
. . . جے کل کلاں اوہدے سنگی ساتھی آگئے تے فیر ؟"

"سنگی ساتھی ؟" پہلے گرج اک مُکراں بھری چیک ماری "کملیا جے
اوس جہان وچ ایہدا کوئی سنگی ساتھی ہوندا تے فیر ایہہ ایس بیابان وچ
کیہوں آکھلوندا ؟ ایہہ کلّا اے . . . ایہنیں سدا کلّیاں ای رہناں اے
. . . ایہنوں کسے نہیں اپڑنا . . ."

"پر مینوں بُھکھ لگی ہوئی اے . . . میری دھون سُک گئی اے . . .
ایہنوں رَت دے گوہڑے پیچے دی لوڑ اے . . ."

"ہالی نہیں . . ." پہلے گرج سیانف دی چِیخ کھڑکائی۔ "ہالی ویلا
نہیں آیا۔"

۶

بندے اُسمان وَل ویکھیا،
دو نویں گرج اِنج بے پروائی نال اُڈدے سَان پئے، جویں
اوہ اینویں سَیر سپاٹا کردے ایدھر آ نکلے نیں،
تے اوہناں نُوں مدان وچ کلّے کھلوتے بندے
نال کوئی مسر وکار نئیں
کوئی واسطہ نئیں
کوئی غرض نئیں
"تہاندرے تُوں اوہو گرج جاپدے نیں جنہاں اجے حُبلاہ دے کھوتے
نوں کھوہ کھاہدا سی۔"
بندے دی مُٹھ گھُٹ گھتی . . . پر اوہ تے اپنی تختی اکاں آ لے
مدان وچ ای سُٹ آیا سی . . . اک کھوتنا کھوتنا . . .
اوہدے پِٹ اُتّے نِئی رتی جلون ہون لگ پئی . . . جوکاں؟ اوہنے
قیاس کیتا . . . اوہ کیہڑے چھپڑ وچوں لنگھ کے آیا سی؟ حیاتی دے چھپڑ
دِچّوں . . . پر ایس چھپڑ دچوں تے ہور لوکی دی لنگھدے نیں، اوہناں
نُوں ایہہ جوکاں کیوں نئیں چمبڑدیاں؟ خورے اوہدے جُسّے دچّوں دُدھے

لوکاں نوں وکھ کوئی اجیہی خوشبو پھٹدی سی جیہڑی جوکاں نوں مست بنا دیندی سی تے اوہ اوہنوں ای چمبڑدیاں سان . . . پر ایہہ جوکاں پنڈ دے چھپڑ دیاں جوکاں ہار دِسدیاں نہیں سان . . . نظر نہیں سان آؤندیاں . . . بِشک پنڈے تے چنگی تراں ہتھ پھیر کے دیکھ لو، تسی ایہناں نوں نہیں لبھ سکدے . . . کوڑے ماس وِچ اُنگل نہیں کھبن لگی . . . بس پنڈے تے جلُون ہوندی رہندی اے تے تہاڈی حیاتی دی رت ہولی ہولی چُوپ گھٹدی اے . . . .

چاچے نویں گھنے پا کے اوہنوں شہر گھلیا . . . اِک دِکھے دی اک جماعت . . . اِنج اوہنیں سولاں جماتاں پاس کیتیاں (نویں ہالی تیک گھنے پئی ہوئی سی، پر ہُن کی فرق پیندا اے؟ ایس اُجاڑ مدان وِچ؟) چاچا خورے کیہڑے سیانیاں دیاں گلاں کردا سی، جے اوہنے رج محنت دی کیتی، ارادہ دی پکا رکھیا پر سورج تے وکھ رہ گیا، اودھرے کولوں تے اوس جہان دیاں کمپنیاں لوڑاں وی ناں پھڑیاں گئیاں۔ روٹی، کپڑا تے مکان جیہیاں کمپنیاں لوڑاں۔ نری ڈگری تے اجیہا بے مُرادا کاغت اے، جیہڑا انرا ہلدی نوں بنھن دے کم ای آ سکدا اے . . . جدوں تائیں ایس کاغت نال، رشوت، مکر، جھوٹھ تے خوشامد دے کھمب لا کے اچی ٹیشی آلے کوٹھے تے ناں چڑھیے، ایہہ نہیں اُڈدا . . . محنت، قابلیت تے سچ اوس جہان اندر نرے پتھر دے کھمب نیں جنہاں نوں کھلا رو تے بندا اُڈاری نہیں مار

سکدا . . . کدھرے وی نئیں جاندا . . . . اکو تھاں کھلوتا رہندا اے۔ . . . . کلم کلاّ . . . پر ایس گل دا چانن اوہنوں اودوں ہویا جدوں ویلا لنگھ گیا سی۔

پہلاں اوہدا اندر شہوتا سی . . . . اوہنوں اپنی عقل تے قابلیت تے مان سی۔ اوہ سمجھدا سی پئی او اُڈاری مار سکدا اے . . . . اوہنے مقابلے دا امتحان دِتا، اچیاں سرکاری نوکریاں لئی۔ نتیجہ نکلیا تے اوہدا ناں پاس ہون آئیاں پہلیاں دساں بندیاں وچ سی۔ پر ہالی نوکری تے اوہدے وچکار انٹرویو دا ڈُونگا کھوہ سی۔ یاراں صلاح دِتی۔

"سوالاں دے جواب اوہو دیویں جیہڑے انٹرویو لین آلے سُننا چاہندے نیں . . . . اوہناں دی ہر گل مَنّیں۔ وچکار، تُسی ٹھیک آکھدے او سر۔ تُسی سچ آکھیا سَر، دا وظیفہ کریں . . . . وارث شاہ، بُلھے شاہ، میاں محمد تے شاہ حسین دا بُھل کے وی ذکر ناں کریں . . . . سارتر، جیمز جائس، ایلیٹ تے ہکسلے دی مالا گل وچ پا کے جا۔ ایہہ مُلخ مذہب دے ناں تے بنیاں اے، مذہب دا نعرہ سنگھ پاڑ کے ماریں . . . . تے مُڈھلی گل، اندر دے بھیت ناں کھولیں، سچ دے پھیرو نوں ڈکیا رہن دئیں۔"

اوہ انٹرویو دین لئی دفتر وچ وڑدیاں ای یاراں دیاں سبھے ہتاں بھل گیا تے چاچے دی گل یاد رکھیو سُو . . . . جے بندا رج کے محنت کرے، ارادہ . . . .

انٹرویو شروع ہویا تے اوہدے ساہویں چار بندے سان۔ جیوں جیوں

ویلا لنگھیا، اوہنے سوالاں دے حقّی جواب دِتّے تے اوہناں بندیاں دے کپڑے کھمباں ہار کھلرن لگ پئے، دھوناں لمیّاں تے گنجیاں ہو گئیاں . . . نک بریک ہوندے ہوندے چیخاں بن کے لِشکن لگ پئے . . . اوہ چار سے ہُن گرج سان - اِنج جاپدا سی جویں اوہ سوال نئیں پچھ رہے اوہنوں کھوہ کھان دا اچار اپنے کردے نیں . . . اک کھوتا کھوتا . . . چار گرج گرج . . . اخیر لا سوال دُوجے گرج کیتا -

"تہاڈا ویاہ نئیں ہویا . . . فیر تُسیں اپنی جنسی لوڑاں بارے کی کردے او؟"

"میں ایہہ لوڑاں پوریاں کر لیناآں" اوہنے جواب دِتّا -

ساریاں گرجاں چیک چیک کے اَت چالئی . . . منھیاں تے مُڑکا چون لگ پیا تے مُنہ لال سُوہے ہو گئے -

"ایدھا مطلب اے تُسی زنا کردے او؟" دُوجے گرج دے مُنہ وچوں رال دا تُبکا ڈِگّا (ایس گرج انٹرویو مُکدا کے اپنی ٹائپسٹ نوں منصوبہ بندی دے دفتر لے کے جانا سی . . . جو کجھ اوہدے اندر سٹیاسی، اوہنوں باہر کڈھان لئی)

"میں سنّے صرف تہاڈے سوال دا حقّی جواب دِتّا اے" بندے رسر اُچّا کر کے آکھیا -

"جیہڑی سُوانی تہاڈے نکاح وچ ناں ہووے اوہدے نال جنسی لوڑاں پوریاں کرناں زنا نئیں تے ہور کی اے؟" ساریاں گرجاں دُہائی پائی (اینہاں

وِچوں اِک گرج چھیتی چھیتی دُوجے گرج دے گھار اپڑنا سی، اوہدی جوان سوانی دیاں لوڑاں پُوریاں کرن لئی . . . . نوکری تے پرموشن پکا کرن لئی جے دُوجا گرج اوہدا باس سی)

"اِک مذہبی مُلک دی افسر شاہی وِچ تہاڈے جیہے بندے اُکا نئیں رکھے جا سکدے۔"

نتیجہ نکلیا تے اوہ فیل سی۔ دُوجے مہینے اوہنوں اک پرائمری سکول وِچ نائب مدرس دی نوکری لبھ گئی (تُسی دُسو جے دو سو روپے مہینے وِچ اوہ چاچے دی زِدوں کیویں گھنیوں چھڈاندا؟)

ایہہ گرجاں دا پہلا ہلّا سی۔ جاتی دے چھپڑ وِچوں لنگھدیاں چمبڑن آلیاں پہلیاں جوکاں۔

اِک چِٹی کندھ!
اِک چِٹی کندھ!
درلانے وِچ اِک نویں سویر پُھٹی!
تے بندے نئیں ویکھیا، اوہدے ساہویں
زِدیں توں شروع ہو کے عرشاں تیک،
اِک کندھ کھلوتی ہوئی اے
اِک چِٹی کندھ!
بندے دے جُثے وِچوں

مُڑکے دے شرلاٹے چھُٹ پئے
" ایہہ کنڈھا ایتھے وی آگئی اے ؟
پر ایہہ نئیں ہو سکدا،
ایہہ انہونی گل اے
ایس ورانے وِچ میلوں
رُکے کنڈھ دی لوڑ نئیں۔
ایہناں کنڈھاں توں نس کے تے
مَیں ایتھے آیا ساں . . . "
تِردیں دی مُکھ وِچ پھٹ کے نکلدی،
عرشاں دے سینے وِچ کھُبدی،
اِک کنڈھ،
اِک چِٹی کنڈھ!

" ایہہ ایتھے دی آگئی اے ؟" بندے نُوں یقین ناں آیا۔" ایہہ تے میرے نِکے جیہے کمرے وِچ دُوجیاں ترے کندھاں دے آسرے نال کھلوتی ہوئی سی میلوں دِنیں راتیں اپنیاں چِٹیاں انھیاں اکھاں نال ویکھدی رہندی سی۔ اوس جہان وِچ تے ایہہ میری بیلی سی پر ایس ورانے وِچ میلوں ایہدی اکّا لوڑ نئیں، فیر دی ایہہ میرے ساہویں آکھلوتی اے۔ ہُن کیہڑے راہ ڈکنیں سُو ؟"

دو منجیاں کتاباں دا اِک شیلف تے گھر گرہستی دا بھانڈا ٹِنڈر، سارا کجھ

ادس نِکّے جیہے کمرے وِچ میرے آلے دوالے کھلریا ہونداسی۔ راتیں اکھیاں میٹدیاں انجیرلی صورت ایہہ جیّی گنڈھ ہوندی (دوجیاں توں کندھاں وِچ بُوہے باریاں بھیٹ پائے ہوئے سان . . . تختی صاف ہووے تاں ای اوہدے اُتّے خیالاں دے پورنے پیندے نیں) تے سویرے جاگ آوندی تے ایہو جیّی کفن چادر نظریں پیندی۔ میری گھار آلی نوں خورے کویں پتہ لگ جاندا پئی میریاں اکھاں وِچوں نیندر دے پکھیرو اُڈ گئے نیں، میں جاگدا ہاں۔ اوہدا مُنہ ہائی فائی دے اِک سپیکر ہار کھُل جاندا۔

"تہاڈی تنخواہ وِچ گھار دا خرچہ نئیں ٹُردا۔
بالاں لئی دُدھ کدوں تیک اُدھار آدے دا؟
کھنڈ دی چاہی دی اے۔
بالا وودھا اے پیا، بالاں لئی
گھٹو گھٹ چار سویٹراں دی لوڑ اے
بھاویں جیّی چیڑی آلیاں دی اُترن ہووے
فیروی پنجاہ رپیاں توں گھٹ نئیں چاہیدے
بھین دے ویاہ تے میں جوڑا دینا اے
میں کم کر کر کے لِسّی ہو گئی ہاں
ڈاکٹر نیں طاقت دے ٹیکے لِکھ دتے نیں
اوہوی چاہیدے نیں
پنجاہ روپئے کمیٹی دے دِی اَج ای دیہو۔

پکھیرو

گھار مُڑدیاں سوچ لے کے آدیو،
پِشلے تروں مہینیاں توں مِٹھا نئیں چاہڑیا۔
بال اُڑی کردے نیں
مینوں ایس مہینے گھٹو گھٹ ترے سو چاہیدا اے
(مینوں دی کوئی پُچھے پئی مینوں کی چاہی دا اے؟)۔
کندھوں کی ویکھدے او، میرے دل ویکھو . . . .
میں جھلی نئیں ہو گئی جے بک بک پئی کردی آں . . . .
سُندے او پئے . . . .
تنخواہ وچ گذر نئیں ہوندی،
کوئی ہور کم کیوں نئیں کرلیندے؟
سکولوں مُڑکے ویلم ویلے منجی اُتے ملے پئے کے
کتاباں پڑھدے رہندے او . . .
کتاباں . . . . میریاں سوکناں، تہاڈیاں سکیاں!
کوئی ہور کم کیوں نئیں کرلیندے؟
بس سٹاپ تے پان سگرٹ آلا دی . . . .
تہاڈے ناؤں وَدھ کمائی کرلیندا اے . . .
"تُسی بس سٹاپ اُتے . . . .
جواب کیوں نئیں دیندے؟
تہاڈا خیال اے میں کلپ کلپ کے

چُپ کرجاں وی ؟
مَیں چُپ نئیں کرناں !
جے گھارآلی نُوں شریفیاں ہار رکھ نئیں سوسکدے . . . .
تے ویاہ کاہدے لئی کیتا سی ؟
(ویاہ میں کیتا سی ؟)
بال کاہدے لئی جمّے سان ؟
(مَیں قصوروار ہاں !)
میرے جیہاں تیّیاں ، بالاں نیئیں
نہراں وچ چھالاں ماردیندیاں نیں
(کجھ میرا وی خیال کرو . . . .
مَیں کتھے جاواں . . . . .
کتھے چھال ماراں ؟ . . .)

اوہ مُنہ پیڈا کرکے جیتی کندھ نوں پیا ویکھدا . . . . بیک گراؤنڈ وچ
گھارآلی دی توتے لعنت تے پھٹکار . . . ساہویں جیتی کندھ ۔ اوہ اوہدے
دل بڑ بڑ وجدا رہندا تے فیر کجھ چر پچھوں انج جاپدا جویں گھرآلی دی آواز
کدھرے پشاں رہ گئی اے . . . . اوہدے کناں تائیں آوندی آوندی
راہ وچ ای کھڑا ہو گئی اے . . . . چیخاں ہار کھبدیاں گلاں دی پیڑ گھٹدی
جاندی . . . تے اخیر بندے دیاں اکھاں اوہدے سردے پنجر نالوں
وکھ ہوکے کندھ نال جاچمبڑدیاں . . . . اوہ اوتھے ای اپنی منجی تے سلاں

پیار رہندا تے اوہدیاں اکھاں چٹی کندھ اُتے ہلبیاں جاندیاں . . . . انج اوہدیاں اپنیاں اکھاں اوہدے وَل ای ویکھن لگ پیندیاں ۔ کندھ اُتے پچھلیاں زمانیاں دیاں مُورتاں اک فلم ہار ٹُرن پھرن لگ پیندیاں ۔ وَن سوَتیاں سَتے ڈاہڈیاں مَن بھاوَنیاں مُورتاں . . . . جدوں اوہنوں جو کاں نئیں سان چمبڑیاں رگرج اوہدے ماس دے ویری نئیں سان ہوئے . . . گھار آلی دی پھٹکار ڈوہنگے سمندراں وِچ ڈُب جاندی تے اوہدے بُلاں اُتے لمی رلمی مُسکان دی ترتری بہہ جاندی . . . اوہ سبھو کجھ بُھل جاندا ، جوکاں دی جلوَن تے رگرجاں دی شُوکر . . . چٹی کندھ اُتے ہلبیاں ہویاں اوہدیاں اپنیاں اکھاں ہور اک دیہاڑے لئی اوہدے جُسّے اُتے حیاتی دی جیوندی پھُوک مار دیندیاں . . . .

پر ایس ورانے وِچ ایہہ چٹی کندھ کِنیوِیں اَکھلوتی اے . . . ملینوں ایہدی لوڑ نئیں جے ایتھے تے کوئی آواز نئیں ، کوئی رَہناں تے پھٹکار نئیں . . . ایتھے تے مَیں کلّا ہاں . . . پر نئیں . . . ایہہ وی سچ نئیں اوہ کلّا نئیں سی ۔ گھار آلی ایتھے دی اوہدے کول سی ۔ کیوں جے اوہ ایس ویلے اوہدے بارے وِچ سوچ رہی ہونی اے " کُتّے دے بچّے میری تے بالاں نے حیاتی دِنجا دِتّی اے ، برباد کر چھڈی اے " فیر اوہ کویں کلّا ہو سکدا اے ؟ اوہ اوہدے کولوں پلّا چھڈا کے کِدھرے نئیں سی جا سکدا . . . ملینوں ہُن تے ساہ لین دے ۔ میرے ساہواں نوں نال ڈک ۔ میرے جُسّے اُتے جے توں ٹھنڈی ہوا آلا پکھا بن کے نیئوں بُھل سکدی

تے ایگزاسٹ فین وی تے ناں بن جیہڑا میرے ساہواں نوں . . .
میرے رہندے کھوہندے ساہواں نوں اکو وار چوپ کے حیاتیوں باہر
چا سُٹّے . . . غورے اوہ ہالی وِی اوسے کرے وِچ قیدسی ۔ اوسے
چھتی گندھ وَل مُنہ کرکے ملّاں پیا ہویاسی ، جیہڑی اوہدی سجن سی ، اجیہا سجن
جیہڑا آپ تے کجھ ناں بولے پر تہاڈیاں ساریاں گلّاں بُت بن کے پیا سُنے
. . . چِٹّا بُت ۔

اوہ کجھ کھادیوں پیتیوں بغیر کَن لویٹ کے گھروں باہر نکلدا تے سیکل
تے چڑھ کے سکول لے ٹُر جاندا ۔ اُٹھیں دبیں ذہیں پینڈوں چاچے دا خط آؤندا

"پُتر بلنوں تاپ چڑھدا اے ۔
تیری بے بے نوں کھنگ ہوندی اے ۔
زویں چھڈّان دا سر بُندھ کر ،
کوئی حیلہ کر ،
کجھ پیسے گھَل ،
اپنی نیک کمائی وچوں ،
زکوٰۃ ای کڈھ کے گھَل ۔
ساڈے کول تے لسّی روٹی ٹورن لئی وی . . .
پیسے کوئی نئیں ۔"

نیک کمائی ؟ اوہ خط پڑھ کے پاگلاں ہار ہسّن لگ پیندا تے سر ہلاندا
رہندا ۔

سکولوں چھٹی تے دو وجے ہو جاندی پر اوہ شام تیکر ویلا ٹپان لئی اِک اجیہے چوراہے وِچ کھلوتا رہندا جِتھوں شہر دے سارے جنازے لنگھ کے قبرستان وَل جاندے سان۔ ہُن اوہ جنازیاں دا ایکسپرٹ ہو گیا سی۔ . . جے چار بندے پائی چادر وِچ لپیٹے کسے مُردے نوں منجی اُتے اِنج چائی جان جویں اوہ لاش نوں سڑکاں تے دھروندے نئیں پئے تے فیر . . اوہ جرور بر جرور کوئی منگتا سی جیہڑا راتیں پالے نال آکڑ کے مر گیا . . . جاں کوئی کاماں جیہدا لگدا لاناں کوئی نئیں سی تے اوہ کُسے مشین وِچ آکے پیہہ گھتیا سی۔ اوہ اِک واری اِک اجیہے کامے دے جنازے پچھے اُنجے ٹُر پیا۔ منجی چان آلے اوہنوں مُڑ مُڑ ویکھدے سن پئی ایہہ کلّا ساک کِدھروں آ گیا؟ فیر جدوں قبرستان وِچ اپڑ کے لاش نوں اِک ٹوئے وِچ سُٹن لگے تے اوہنے آکھیا "مینوں ایہدا مُنہ تے وِکھاؤ" کارپوریشن دے چوہڑیاں نے جیہڑے چھیتو چھیتی اوہدے تے مٹی پا کے اپنے اپنے گھار جاناں چاہندے سان! اپنے متھیاں تے وٹ پائے تے اوہدے مُنہ اتوں چادر لاہ دِتی . . . . مُنہ؟ خورے ایہہ لاش دا مُنہ سی جاں جُثے دا ہور کوئی حصہ . . . . نرا ماس دا کھویہ سی جدھے وِچ اکھاں، نک تے کن چکڑ ہار پدھرے ہوئے سان . . . . . خورے ایہہ اوہدا ڈِڈھ سی؟ اِک کامے دا ڈِڈھ . . . . اوہ نان چِٹّا سی تے نان کالا . . . . اوہدے خُونوں خُون مُنہ (؟) توں ایہہ وی نئیں سی پتہ لگدا پئی ایس مُلخ دا اوسینک اے۔ افریقہ دا اے جاں امریکہ دا . . . بس اِک کامے دا ڈِڈھ سی . . . ماس دا کھویہ لہ

کجھ جنازیاں اُتے مَناں مُونہیں پُھل لَدّے ہوندے، موتیئے، گُتّے تے عطر گلاب دی مُشک سنگھ کے موڑاں کھلو جاندیاں، سیکلاں آلے ہیٹھاں اُتر آوندے تے چوک دا سپاہی اپنے چبوترے توں اُتر کے ٹریفک ڈک دیندا۔ ایہناں جنازیاں پچھے خلقت دا اک ہڑ ہوندا۔ کسے دَھن آلے دا جنازا جیہدا مُلخ تے قوم دے غم وچ ہارٹ فیل ہو گیا۔ ایجیہے جنازیاں وچ شامل لوکی سر نیواں کر کے اکوتھاں نئیں سان ٹُردے رہندے۔ پوری مخلوق وچ ترٹ ھدے پھردے سان "بڑا افسوس اے۔ . . اللہ جنت نصیب کرے . . . میاں صاحب جیہے لوکی . . . ساڈے تے اَن داتا سان . . . بڑا افسوس اے"۔ تاں جے اوہناں دی حاضری پے جائے ایہناں جنازیاں نال ساکاں توں دُکھ دُوجے سارے لوکی تری حاضری پان آوندے سان . . . .

اوہ بچیاں، بُڈھیاں، ماواں، پیوواں، بہناں، بھراواں تے پُتراں دھیاں دے جنازیاں پچھے ٹُردیاں لوکاں دیاں چہریاں توں قیاس لاندا . . . ایہہ پیو ہوناں اے . . . جے ایہدے کولوں تے ٹُریا وی نئیں جاندا . . . . ایہہ بھرا ہوناایں جے ننگی پیریں اے . . . ایہہ پُتر اے، کالی عینک پچھے اتھرو کیردا . . . تے ایہہ . . . حاضری لوآن آلا اے . . . جے بار بار گھڑی نوں ویکھدا اے . . . اوہ سوچدا جے میں مَرجاں تے میرے جنازے نال کیہڑے کیہڑے لوک ٹُرن گے تے کنیں کو دُور تیک . . . وال کون کھوہئے دا . . . روے دا کیہڑا کیہڑا

. . . . کون دو چار اتھرو کیر کے سگریٹ پین لگ پیے دا . . . کئی واری
چوک وچوں کوئی ٹانگا لنگھدا جدھے پچھے سر تے رومال لویٹ کے اک دو
بندیاں مُردے ڈھون آلی منجی گھٹ کے پھڑی ہوندی . . . . ادہنے ادھے
کھلے کھلوتے حساب لاناں شروع کر دیناں . . . منجی گھار اپڑ گئی ہوئی اے
. . . ایس ویلے مُردے نوں نہاندے ہون دے پئے . . . ہن کفن دیاں
گنڈھاں بَجھ رہے ہون دے . . . . بس اَدھے گھنٹے پچھوں جیس موڑ توں
ٹانگا مُڑیا سی، ادھروں کلمہ شہادت دی آواز آوے دی . . . . بجے
اَدھے گھنٹے وچ جنازہ ناں دِستاں تے ادہنے خیال کرنا . . . ضرور
بھیناں چمبڑ گئیاں ہون دِیاں . . . . کراچیوں بھرا نئیں اپڑ سکیا ہوناں
؟ . . . قبر لئی تھاں نئیں مل رہی ہوئی . . . . جاں خورے گھار وچ
پَیسے نئیں ہون دے . . . . قبر دا مُل دین لئی . . . .

اوہ گھار مُڑ دا استے چُپ کر کے منجی تے لمّاں پیے رہندا۔ ساہویں
اوہدی سجّن چِٹّی کندھ ہوندی . . . . گھار آلی دا ٹیپ ریکارڈر چالو ہو جاندا
. . . سُندے او پئے . . . . اج دُودھ آلا جواب دے گیا اے . .
. . نکّی دِھی دی اُستانی چِتّی مَنگ گھلی اے، پاس کرن دی فیس . . .
ہانڈی دا تھلّا لیہہ گیا اے . . . نویں ترے رُپیاں دی . . . .
سُندے او پئے . . . .

بندے ساہویں ویکھیا،
اوہو اُجاڑ تے سکھناں مَدان . . . اِک ٹُنڈ۔

پچھتی کنڈھ کدھر گئی ؟
مینوں جھولا تے نئیں سی پیا ؟
آہو، جھولا ای پیا سی
اوہ کنڈھ تے اوسے جہان وِچ سی،
ہُن کِسے ہور بندے دے ساہویں
اوہدے ہار دے کِسے بندے دے ساہویں
جاں تھوڑے . . . .
جہان دے گل بندیاں دے ساہویں ۔

۷

بندا اپنے دماک دیاں لوڑاں اگے بَن بنھ لیندا اے . . . ہوٹھاں تے چُپ دا سَپ بہا کے . . . . ڈِڈھ وی بھر لیندا اے . . . . اوکھا سَوکھا ہو کے۔ پَر جُثے دی لوڑ اگے اوہدا وس نئیں چلدا . . . . اوہنوں ایہدی بُھکھ تے تریہہ دا سر بند کرناں ایں پیندا اے، کسے ہور جُثے نال رَل کے۔

اوہ اپنی گھار آلی دے جُثے نوں اِنج درندا جویں اوہ جیوندی جاگدی ساہ لیندی سوآنی نئیں، ربڑ دی بنی ہوئی "جی۔ آئی وائف" اے۔ اوس ویلے اوہناں دوآں وچکار اکو سانجھ ہوندی . . . . رُت دے ہلارے دی سانجھ۔ جیہاں وچکار آوازاری تے نفرت دی کندھ، لمے ہو کے تے ڈونگی کھوہی دے ملاپ کارن کجھ چر لئی ڈھے جاندی، اُگّی ہو کے بھر جاندی بھر یا بوکا سکھناں ہوندا، کھوہی دے کلیجے ٹھنڈ پیندی تے اک واری فیر اوہو کندھ جیہاں وچکار اُسر آوندی۔ خورے ہالی ہیں رکنے کو ہو کے کھوہی وچوں کڈھاں دا، تاں ایہدا پانی پاک ہووے دا۔

بندے نوں اک دیہاڑے اوہناں ویلیاں دی یاد آئی جدوں ہالی اوہدا ویاہ نئیں سی ہویا تے اوہ اک کسبی کول جا کے اپناں جُثا ٹھنڈا کردا سی۔

اوہنے سوچیا میں ویکھاں تے سہی جے ہُن کسے اجیہی سوانی نال سون دا کی سواد اے جیہدے وچکار کسے دی گندھ دا پھٹ ناں پیا ہووے۔ اوہ اوسے کُسبی کول رُڑ گیا۔

کسبی مُل چکایا تے جھٹو پٹ کپڑے لاہ دِتے۔
جویں ندیدا بال کچی چھلی دے پرت لاہندا اے۔
اوہ بندے سا ہوین
چُوکنیاں تے ہتھ رکھ کے ننگ پنگی کھلو گئی۔
بندا اوہنوں ویکھدا رہیا۔
کسبی دے تھن اوہدے جُتے نال
بانج لمکدے سان پئے
(جویں کچی جٹی گندھ اُتے گوہیا تھپے تے اوہ
ڈھلا ہو کے لمک جاوے)
ڈِھلے ڈِڈھ اُتے تریہڑ سان
ماتاں دے داہگاں ہار،
جویں دُدھ پھُٹ گیا ہووے۔
"خورے کنّے کو بال جم چکی اے تے کِدھے!
(اِک شیت میراوی)
اوہدی پٹھ بھاری تے ٹھُلی سی۔
سُکے ہوتے کدو ہار،

پھیرد

جاں قصائی دی ہٹی تے ٹنگے،
کسے بڈھے ڈھگے دے سُوہے گوشت ہار،
کُجھ چِر کسی دا مدھولیا ہویا جُثا اُہنے کھلوتا رہیا،
تے فِر اُباسی لے کے پُچھن لگا:
"چِر پِچھوں پھیرا ماریا جے"؟
بندے آکھیا:
"میرا ویاہ ہوگیا اے"۔
کسی دا اندر بولیا "اِنج آکھو جے ہُن . . . .
بناں رقم دے ایہہ کم بھگت جاندا اے"۔
بندے دِل وِچ قیاس کیتا "آہو۔ہُن . . . .
میرے کول قنونی کسبی اے"۔
خیر قنونی کسبی اِک ہور اُباسی لئی تے پُچھیا،
"سبھو کُجھ گھار ہوندیاں سوندیاں . . .
اج ایس پاسے کِویں بُھل پئے او"؟
بندے دے اندر آکھیا "ویاہ نوں ست وَرھے ہو گئے نیں . . .
خورے "سیون ایئر اِچ" کُجھ لیائی اے"۔
کسبی بندے نوں چپ ویکھ کے کول آئی،
تے اپنا تھن،
ہتھ وِچ پھڑ کے،

اوہدے مُنہ اُتّے رکھ دِتّا
"دُدھو چنگو دے؟"
(دُدھ آلے اَج جواب دے دِتّا اے!)
بندے دی رُت،
جیہڑی کوہجے پرنگے پنڈے نوں ویکھ کے
رمی رمی دُکھن لگ پئی سی۔
اِکو واری ٹھنڈی سیت ہو گئی۔
اوہدی اسٹھیٹکس نوں ڈاہڈا دھکا لگّا۔
بوکا، ساہویں دِسدی
کھُلّی کھوہی وِچ ....
جان توں انکاری ہو گیا
"رُس گئے او؟"
کسّی اوہدے نال ملّی پے گئی:
ہولی ہولی اوہدے کپڑے اِنج لاہے
جویں کوئی وڈھ قصائی بڑے پریم نال ....
بکرے دی کھل لاہندا اے۔
کھل لتھ گئی تے قصائی نئیں،
اوہنوں ڈھا لیا ....
بوکا، کھلّی ڈُلی کھوہی وِچ،

پکھیرو

اِک پِچھڑے ہار لمکیا
سکھناں ہویا . . . .
تے سُنگڑ کے باہر آگیا۔
"کدّھ وِیہہ روپئے"
بندا ہس پیا (نامردی دا ہاسا)
فیر اوہ مُڑ کے . . . .
کِسے کسبی کول نہ گیا
بس . . . .
چِٹّی کندھ نال ای یاری رکھیو سُو۔

۸

”میری دُھون کدوں رُت نال چڑپڑی جائے دی“
”ہُن بالا چِیر نئیں“

۹

بندا اپنے آلے دوالے وچ جے مس فٹ ہو جائے (اجیہے معاشرے وچ جتھے جوکاں تے گرجاں دا راج ہووے اوتھے سارے سوچن سمجھن آلے بندے مس فٹ ہوندے نیں، جوکاں دے کولے جتے، کامیاں دیاں ہتھوڑیاں ہیٹھ رکھ دیو، گرجاں دالمیاں دھوناں، کساناں دیاں دانتریاں اگے ڈاہ دیو، فیر کوئی بندا مس فٹ نئیں رہوے دا) تے اوہ دکھی ہو کے اپنے بوہے ورڈا تے دکھ ہو جاندا اے ۔ اپناں بوہا سولاں بھرے ککر ہار راہ ڈک کھلووے، اگے چٹی کندھ اسر آوے تے اوہ یاریاں دے رکھاں دی سنگھنی چھاں ہیٹھ جا کھلون دا جتن کردا اے (کدھرے تے ساہ آوے) تے جے ایہہ چھانواں وی ورلیاں ہون لگ پین . . . (ایس معاشرے دیاں کمپنیاں کامیابیاں یاری دی شراب وچ پانی ہار رل کے اوہدا نشہ اکا مکا چھڈ دیاں نیں . . . ہاں جے دوئیں دھراں کامیاب ہون فیر ایہہ یاریاں پکیاں رہندیاں نیں، اونج نئیں) ایہہ رکھ ٹنڈ بن جاندے نیں . . . . کون رُٹھڑے یار مناوندا ای ؟ پتر جھڑ جان تے فیر چھاں کاہدی ؟ فیر ٹنڈ ہیٹھاں کھلو رہو جاں رڑے مدان وچ ۔ گل تے اکو اے ناں ؟ جے نت دھپاں وچ سڑناں اے تے فیر کیوں ناں بندا اجاڑ مداناں ول ٹر پئے ؟ . . . . مدان

آلا ٹنڈ چنگا جیہڑا مڈھوں چھانواں توں انکاری ہوندا اے۔

لوکاں آکھیا، اوہ ڈرا کل اے، سمجھوتا کیوں نہیں کر لیندا؟ معاشرے دے بوچھڑ دے چھپڑ وچ کھلوتا رہوے ۔ ۔ ۔ ۔ گھر آلی دے اگے اپنے جُتے نوں پتھر بنائے، پتھر دا ماک تے پتھر دیاں ناڑاں۔ یاراں دے رُتبے دی قدر کرے، اپنی تھاں پچھانے۔ اِنج کرناں تے ڈاہڈا سوکھا اے، کیوں نہیں کردا؟ لسدا کیوں اے؟ پرتسی ایہہ دِتو جے اوہ ڈرا کل ہوندا تے ڈر کے سمجھوتا ناں کر لیندا؟ ڈاہڈیاں دیاں حکماں دی پنڈ چا کے، حیاتی دی بیلی وچ اِک تر کھے داندھار نہج وگدا ۔ ۔ ۔ ۔ بشک گرج اوہدے جُتے تے سواری کر دے۔ اوہدے ماس وچ چنجاں ڈوب کے تے رَت پِکے پیندے، دھوناں اُتے رج پوچا پھیر دے۔ کیوں جے ہر پاسے گرجاں دا راج سی۔ اوہنے سارا کجھ کرن توں ناں کر چھڈی سی تے اوہدے چارے پاسے چنجاں دیاں کندھاں کھلو گئیاں۔ ایہہ کندھاں ویلے نال نیڑے ہوندیاں گئیاں۔ چنجاں دی کال کوٹھڑی اینی سوڑی ہو گئی جے ساہ لیناں وی اوکھا ہو گیا۔ جے کجھ چر ہور اوہ اوس جہان اندر رہندا تے گرجاں اوہدیاں اکھاں کڈھ لینیاں سان۔ کنّاں دے پڑدے پاڑ چھڈنے سان تے جیبھ مڈھوں پٹ کے کھا چھڈنی سی ۔ ۔ ۔ ۔ اوہنے اپنے اندر وچ لوکر پھیر کے اوہنوں اِنج صاف کر لیا جے سوائے اُڈیک دے ہور کائی شئے اوتھے ناں رہی تے فیر اوہ ایس مدان وچ آ کھلوتا۔

اوہنے چار چفیرے ویکھیا ۔ ۔ ۔ نروں پاسیا اچاڑاں دے ساجرے

پکھیرو

پکھیرو مُستے ہوئے سان تے چوہتے پاسے اوہدا کلا بیلی . . . . ٹنڈ . . . . پتراں، ٹاہنیاں باہجھ۔ شاماں پیاں تے ایس مدان دی جیاتی وچ پہلی وار بندے دی روح دی سنگھی نال اکلاپے دا تیندوا چمبڑ گیا، اپنے بے انت پیراں نال . . . اَج دی رات کیوں لنگھے دی ؟

سُورج ڈُبیا تے اوہدے چار چفیرے دا مدان اِنج پیلا پے گیا جویں کسے جنازے اُتے گُتھے دے پُھلاں دی چادر وِچھی ہووے۔ پالے دے ٹھنڈے ہتھ عرشاں توں اُتر کے ہر شے نوں مدھول چھڈیا۔ بندے دے ہتھ پیر ٹھنڈے سیت ہو گئے۔ اوہ اِنج بے اختیارا ہو کے کنبن لگ پیا جویں پکی ہوئی بیری بالاں دے اکو جھونیں نال بے اختیاری ہو جاندی اے۔ اوہدے اندر سائیں دا رحم وی کجھ نئیں سی کر سکدا۔ "میں تیرے اندر توں تے گرمائی پچا سکناں ہاں پر باہر دی ذمہ داری تیری اے . . . توں اپناں چارا آپ کر . . . "

اَج پہلی وار . . .
اوہنوں اکلاپے دیاں چیبھاں چُٹیا
پنڈے اندر اکلاپے دیاں سُولاں کھُبیاں،
ایہہ رُت چوپن آلیاں جوکاں دی نِکی نِکی بیڑ نئیں سی۔
جُسّے نوں چھاننی کر چھڈن آلی۔
اکلاپے دی پیڑ سی
"مینوں اک بیلی چاہیدا اے۔

میں اجتماعی جانور ہاں ۔
میں کلا نئیں رہ سکدا
میں گلاں کرناں چاہندا ہاں
میرا جبڑا اپنے چرتوں بھیڑیا ہویا اے
جے ہُن پیڑ کردا اے ۔
میری جیبھ تالو اُتے
کسے بُڈھے کھوڑ ہار بہیہ بہیہ کے . . . .
اک گئی اے ۔
ایہہ ہلنا چاہندی اے . . . .
تے میں . . . گلاں کی کرنیاں نیں ؟
ایہہ مینوں پک پتہ نئیں ۔
بس مینوں اک بیلی چاہیدا اے ۔
کمیونی کیشن میرے لئی ، کوئی مسئلہ نئیں ۔
کالی موت رات باتھواں کھلاریاں تے اُجاڑ مدان، ٹُنڈ تے بندے
نوں جپھا مار کے ہنیریاں دے ڈونگھے سمندراں وچ چُبھی مار گئی ۔

۱۰

اِک بدّل . . .
کالا شاہ ، گِجدا بدّل ۔
رُگرجاں دا اِک بدّل ،
پہاڑ پاسیوں ٹُھوکدا چڑھیا
کھمباں دی ٹُھوکر
دا وروے دے پھتّے تے لُمتّے ساہ ہار
ہولی جیہی کنّاں کول اَپڑی . . . .
تے فیر نیڑے ڈُھکن لگ پئی ،
بندے اپنے اُتّے کھلوتے ،
اَسمان وَل ویکھیا
پہلاں تے دو سان . . . . اک کھوتا کھوتا !
اَج اُجڑ دا اُجڑ کِتھوں آگیا اے ؟
اوہدا ہتھ اپنی پِٹھ وَل گیا ،
نئیں . . . مَیں ایناں نوں اپنی پِٹھ اندر ،
پِنجاں نئیں واڑن دیاں دا ،

میں اوس جہان توں ٹُر آیاں ہاں۔
جتھے ایہہ کجھ ہوندا سی
میں اجیہے جُلاہ دا کھوتا نئیں . . . اِک کھوتا!
گرجاں دی شُوکر نیڑے ہون لگ پئی۔
ہور نیڑے . . .
اوہدے کول کلراٹھی زمیں دے اِک ٹوٹے نیں . . .
اپنے اُتے وِچھی دھپ چُوپ لئی تے . . .
ہنیریاں دا بوہا کُھل لیا
موت دا پرچھانواں . . .
گرجاں دے کالے بدّل دا پرچھانواں۔
بندے دے دِل وِچ
ڈر دے سپونگڑے پُوشل ہلائی . . .
آہو میرا وجود ہے . . . میں ڈر رہاں۔
زمیں دا ٹوٹا جیہڑا رُشنائیوں وکھ ہو کے۔
ہنیریاں وَل مُکھ موڑ گیا سی . . .
وَدھن لگ پیا . . .
گرجاں نیویاں ہوندیاں گئیاں . . .
زمیں اُتے اوہناں دا پرچھانواں دی
سیاہی چُوس اُتے ڈِگے اِک تبکے ہار

وڈا ہوندا گیا۔
وا ورولے دے کلتے ساہ ہُن . . .
سون دی بدلی ہار گجن لگ پے
لکھاں پھنیئر سپیاں دی شوک۔
پرچھانواں، پانی وچ ڈِگے تیل ہار
وددا گیا . . .
بندا، پرچھاویں وَل اِنج ویکھ رہیا سی . . .
جویں کسے اوہدے اُتے ٹُونا کر دِتا اے . . .
بے اختیارا ہو کے۔
اوہ اپنے سر اُتے گجدی موت . . .
وَل ویکھن دا جگرا کِتھوں لیندا۔
بس اوہ گم سُم ہو کے۔
پرچھاویں وَل ویکھدا رہیا
جیہڑا وددے ہڑ ہار
اوہدے پیراں کول اپڑدا سی پیا۔
پرچھانواں جتاں نیڑے ہوندا . . .
گرجاں تے اوہدے وچکار فاصلہ
اوسے حساب نال . . . گھٹدا جاندا
اخیر پرچھانواں پیراں کول اُپڑ گیا . . .

بُوٹاں تے پیا . . . .
گوڈیاں اُتے چڑھیا . . .
چُوکلیاں تیکر پُجیا . .
سینے اُتے چڑھ بیٹھا . . . .
موہڈیاں تے سوار ہو یا . . .
تے فیر . . . اوہدے سارے جُثے اُتے . . . .
چھاں ہو گئی . . .
پرچھانویں دا ڈوبو ہڑ۔
اوہدیاں اکھاں اِک پتلی وانگ . . . .
اچن چیت کھُل گئیاں . . . ”جاگ!
جے تُوں اِک پل ہور . . . .
اینجے کھلوتا رہیوں تے . . .
تیرے جُثے اُتے گرجاں دا پرچھاواں نئیں . . . .
اوہناں دیاں چُنجاں ہون گیاں . . . جاگ۔“
اوہنے دِل پیڈا کر کے اسمان وَل ویکھیا
(اوہنوں اسمان تے ناں دِسیا جے وچکار
گرجاں دی اُڈار وکندھ سی)
نظراں ساہویں بے انت گرجاں دے کھمب کھلائے
خورے اوہ بے انت سان . . . جاں . . .

اِکو ایڈی وڈّی گرج سی جِدھے کھمب . . . .
اَدھ اَسمان اُتے کھلرے ہوئے سان ؟
نہیں . . . . اِک گرج نہیں سی . . . .
بے اَنت سان !
کھمباں دا اُساریا ہویا اک گھیرا سی . . .
لمیاں دھوناں دیاں کندھاں سان . . .
جنہاں وچکار . . . .
اِک نکا جیہا کھیتوں . . . رِڑدا پھردا سی . . . .
پنگ پانگ دے چِٹے بال جیڈا . . . .
جویں ہنیریاں دے سمندراں اُتے
اِک چِٹا بگلا !
اوہدے بگّے جُثے اُتے . . . .
رُت دے سوہے چھٹے . . .
اِک چنج . . . . اوہدے نرول پنڈے وچ کھُبدی . . . .
برچھی وچ پروئے ہوئے کسے بندے ہار ، کھیتوں . . .
تڑف کے اپنے آپ نوں وکھ کردا . . . .
بھوائیٹے کے دوجے پاسے اڈاری ماردا تے . . .
اِک ہور چنج دی برچھی وچ . . . . پروگھندا ۔
ساریاں چنجاں اُتے رَت دے نشان سان . . .

پُر گرجاں . . . تریاں چیجاں گلیاں کر کے نئیں بہہ رہندیاں . . .
چیجاں دے اگے دھوَن ہوندی اے . . . تے جدوں تیک
دھوَن سُوہی ناں ہووے . . . سَواد نئیں آوَندا۔
"کدی توں بندا کھادا اے؟"
"کوئی اِک وار . . ."
"کھینوں وَل دھیان کر . . . بندے دا ویلا نئیں آیا"
خورے حیاتی دی کھیڈ ایسے تراں دی ہوندی اے (بندے سوچیا)
پر ایہہ کھیڈ نئیں سی . . . .
اَن گنت چیجاں تے اک کھینوں وچکار . . .
کھیڈ کدی نئیں ہو سکدی۔
ہاں، حیاتی تے موت دا گھول آکھ لئو۔
کھمباں دا کھینوں . . . .
چیجاں دے گھیرے وچ
اِنج مَدھولیا گیا . . . جویں . . .
کھَر دا ہَتھ،
کواری دیاں سوہلڑیاں چھاتیاں،
مدھولدا اے۔
کھمباں دے کھینوں . . . .
چار چفیرے اُسری، موت دی کندھ نال

ٹکراں ماردا . . . باہر نکلن دا چارا کردا۔
پر ہر واری اک ہور چیخ رگّی ہو جاندی
اخیر دی گھڑی . . . . . نیڑے ڈُھک پئی
کالا بدل، بندے دے سِر اُتے گجن لگ پیا۔
کھمباں دا کھینوں اَدھ مویا ہو گیا۔
ہُن جیہے اِک دی چیخ اوہدی وِچ کھُبدی۔
تے اوہدی اڈاری ہمیش لئی مُک جاندی۔
"مینوں اِک بیلی چاہیدا اے"
بندے دھون اُچّی کیتی . . . .
لکھاں ورہیاں پہلوں کھڑا جے،
جانگلی زور نوں سدا گھلیا
ایس زور نوں اپنیاں گُٹیاں وِچوں کڈھ کے
سینے تیک اپڑایا . . . .
ایس قہر نوں دِل وِچ بلدے بھانبڑ وِچوں لنگھا کے . . . .
اکھاں وِچ ڈول دِتا
تے فیر ایہہ بلدیاں اکھاں . . . گرجاں دی کندھ اُتے
رکھ دِتیاں
جویں توڑی اُتے دو چنگیاڑے ڈِگ پین۔
اِنج موت دی کندھ وِچ دو موریاں ہو گیاں . . . .

دو پھٹ پئے گئے
کھمباں دے کھینوں، گھُپ ہنیرے وِچ لشکدیاں
دو وِرلاں ویکھیاں . . . .
وِرلاں وچوں رَشنائی، پیاں بھارڑ دے پوربار
اندر ورڈی سی پئی . . . (حیاتی دا سَبدا)
اوہنیں اِک اُڈاری ماری تے وِرلاں وچوں لنگھ کے . . .
باہر آگیا . . . .
اِک لمّاں ساہ . . .
آزادی دا ساہ . . .
رُشنائی دا ساہ . . .
بندے اپناں ہتھ اُچا کیتا . . . . تے تلی کھول دِتی
کھمباں دا کھینوں ہیٹھاں آیا۔
پرے دے اِک بُلھے ہار
چُپ چپیتے، تلی تے بہہ گیا
ککھوں ہولا۔
ایہہ پکھیرو سی۔

بندے دیاں اکھاں وچوں ڈُلدے تھر دے سیک، گرجاں دے جُسیاں نُوں اِنج لُوسیا پئی اوہناں دا کالا بدل بے اختیار اہو کے اسماناں وَل اُڈ گیا، بے اختیار اجویں کسے دا دروسے وِچ پھاتا گیا ہووے۔

بندے دِی تَلی نوں پکھیرو دے کُولے پہوٗنچے اِنج جاپے جویں پیو دی چوڑی کنڈ اُتے سُتا پیا بال اپنے نرول ہتھ رکھ دیندا اے۔

"کی گَل اے، اجے حُبلاہ دے کھہ تے ادس جہان وِچ مُک گئے نیں جے تیرے جیہے بوٹے کھہڑے پئے گئے نیں؟"

بندے دی تلی اُتے پکھیرو دیاں پہونچیاں نمّاں جہیا بھار پایا۔ ۔ ۔ اوہ اُڈیا۔ ۔ ۔ تے ٹُنڈ اُتے جا کے بیہہ گیا۔ ۔ ۔ ٹُنڈ دے سُکّے ٹاہناں اُتّے اوہدے لہو دے تُبکے ڈِگّے ۔ ۔ ۔ ۔ اوہدے سارے کھمب وکھو وکھ دسدے سَان پئے ۔ ۔ ۔ اک کھمب اوہدے جُثّے نالوں وکھ ہو یا تے زِمیں وَل ہیلاں پاندا اُترن لگ پیا ۔ ۔ ۔ ۔ بندے اپنا ہتھ ودھایا ۔ ۔ ۔ زِمیں تے ڈِگّن توں پہلاں کھمب نوں جھوپ لیا تے اپنے کوٹ دے کالر اُتے لا لیا۔ ۔ ۔ ۔

اِنج اکلاپے دے شیشے وچ تریڑ پئی۔
بندے تے پکھیرو دی سانجھ دا مُڈھ بجھیا۔

پکھیرو

۱۱

"ہیٹھاں ویکھ"

"کجھ وی نئیں . . . ادھو اُجاڑ رڑا مدان اے، اوہو بندا اے تے اوہو منڈھ . . . پر مَن تے منڈ اُتے اوہ پکھیرو وی بیٹھا ہویا اے۔"

"اوہو پکھیرو؟ . . . . اِک رُگھ وی نئیں ہونداں! توں بندے دل دھیان کر۔"

۱۲

اُجاڑ مُدان . . . ہون تے ناں ہون وِچکار . . . وجود اندر . . . اندراں دے اندر . . . اسمانیں چڑھی اک اجیہی گڈّی جیہدی ڈور دا سِرا کوئی نئیں . . . تے ایس مدان وِچ . . . بندا ناں پرندا . . . نئیں بندا وی تے پرندہ وی . . . تے ٹُنڈ وی۔

ناں بندے نے جیبھ ہلائی تے ناں پکھیرو نیں چنج کھولی . . . بندا ایس لئی ناں بولیا پئی اوہ ہالی رَج کے اپنی حیاتی دے پہلے بیلی نوں ویکھنا چاہندا اسی۔ (جِس دیہاڑے اوہ ایس مدان وِچ آیا، اوسے دیہاڑے اوہدی اصل حیاتی شروع ہوئی . . . اوہ ایتھے پاک ہو کے آیا سی . . . . جم کے پہلا ساہ لین آلے بال ہار!) . . . . اوہ اوہدیاں اکھاں ساہویں اَون آلا پہلا جنور سی . . . تے پکھیرو؟ . . . . اوہ تے بول ای نئیں سی سکدا . . . اُوہدا جُسا رضائی ہار نگندھ گھتا سی . . . چنجاں دیاں سوئیاں نال۔ اوہدے کھمب کھلرے ہوئے سان، وِٹو وَٹ۔ تے اوہدی جیبھ ٹُک گھتی سی . . . بندا پکھیرو ول ویکھدا تے اوہنوں چامل چڑھ جاندا . . . پکھیرو بندے ول ویکھن دا چارا کردا . . . پر اوہ تے بول ای نئیں سی سکدا۔

اِنج بے انت سویراں تے شاماں لنگھیاں . . . . ہولی ہولی پھیرو دے بِھلرے ہوئے کھمب جُڑن لگ پئے . . . . ترٹے ہوئے کھمباں دی تھاں نویاں کرونبلاں پھُٹیاں . . . . اوہدے پھَٹ مِلن لگ پئے . . . . کٹی ہوئی جبیھ اُتے نواں ماس آگیا . . . ٹُنڈ اُتے ڈِگے لہو دے تیکے سُکے ، پہلاں تابنیے دے رنگ ہار ہوئے ، فیر کالے تے اخیر ڈھیاں اوہناں نوں چَپٹ لیا . . . اِک سویر آئی . . . . تے پھیرو نیں چیخ کھونی :

پھیرو : میں پھیرو ہاں۔

بندہ : میں بندہ ہاں۔

پھیرو : توں ایس اُجاڑ مذان وِچ کی کرن آیاں ایں ؟

بندا : پہلاں توں دس . . . توں ایتھے کی کرن آیاں ایں ؟

پھیرو : توں ویکھیا نئیں ، مینوں گرجاں گھیرا پاکے ایتھے لیا سُٹیا اے۔

بندا : مینوں وی گرجاں نیں . . . .

" ایہہ پھیرو میں پہلاں وی تے کِدھرے ویکھیا سی . . . اوس جہان اندر . . . پر کتھے ؟" بندے سوچیا " میں ایہدا جانوں ہاں . . . ایہدا نئیں تے ایہدے کھمباں دی شوکر دا جانوں ہاں . . . پر کتھے ؟"

۱۳

کِدھرے پِشلی حیاتی وِچ اک بنگلہ سی . . . لان دی سُکم سُکی گھاہ وچکار اِک رُکھ . . . . ساوے پتراں اُتے جیوندیاں ٹاہناں آلا رُکھ . . . ایہہ بنگلا اک ایجہے یار دا سی جنہوں ہالی بندے تے اپنے وچکار دھن دی وتھ دا وِس نہئیں سی چڑھیا . . . اوہ رَل کے یاراں نال دارو پیندے تے جدوں سبھو لوکی باہر توں دُکھ ہوکے اپنے اندر جھاتیاں مارن لگ پیندے، اوہ بُوہا کھول کے لان وِچ آجاندا . . . . لان وچ ساوے پتراں تے جیوندیاں ٹاہناں آلا رُکھ سی . . . بندے دے تریہلئے ہوئے ہتھ مُڈھ نوں جپھا مار لیندے تے اوہ کَن لاکے اوہدے ساوے ساہ سُندا رہندا . . . . ایہہ رُکھ وی جیوندا اے میرے ہار . . . . پَر میں پتراں ٹاہناں باہجھ کیوں آں ؟ پہلوں پہل تے اوہ رُکھ نُوں ایس لئی جپھے ماردا اے اوہنوں اوہدے وچوں پیار دی مہک تے سچی باس آؤندی سی (جے اوہ ایہاں خوشبوآں دا بھُکھا سی) تے فیر اک راتیں جدوں چن دی چاننی کُل کائنات نُوں اِنج چِٹّی دُھوڑ نال دُھوڑیا ہویا سی جویں رُوں پنجن آلے دی کوٹھڑی چِٹّی دُدھ ہوندی اے، اوہنے رُکھ نوں ایڈا اُگھٹ کے گل نال لایا (اوس دیہاڑے اوہ کِرچاں تے چِٹّی کندھ توں باہلا اک گیا سی) ایڈا گھُٹ کے جھُوناں دِتا سی (جویں پکّی بیری نوں جھُوٹی دا اے . . . جویں اِک

بیری) اپنّی پہلاں رُکھ دے سُکّے ہوئے پتّر سُوہی برف ہار اوہدے اُتّے دَستے ،
فیر نویں نکور کا غت دے کھڑاک ہار آواز آئی ، رُکھ دے پتّراں وِچ لُک کے سُتّا
ہویا اِک پکھیرو کھمب کھڑ کاندا اُڈ گیا . . . . رُکھ دی جویں حیاتی پرت گئی ہووے
دوجی راتیں فیر اوہ رُکھ کول جا کے کھلو رہیا . . . . ایس پکھیرو نوں اِنج سُکھ چین
نال سَون دا کی حق اے ؟ (بھے مینوں نئیں پتہ) اوہنے جھپّا مار کے رُکھ نوں
ہلایا تے پکھیرو فیر اُڈاری مار کے نظراں توں اوہلے ہو گیا . . . . اوہنیں ہر رات
ایہو کسب کرناں شروع کر دِتّا . . . . تے فیر اِنج ہویا پئی اِک راتیں اوہنے
رُکھ نوں ہجُوناں دِتّا پر کُجھ وی ناں ہویا . . . . کھمباں دی شُوکر کتّیں ناں پئی
. . . ناں پتّر ڈِگے . . . . پکھیرو اوس رُکھ وِچ بہناں چھڈ دِتّا سی . . .

پکھیرو : (دِل وِچ) اوہ پکھیرو میں ساں ۔

بندا : (دل وِچ) مینوں پتہ اے ۔

۱۴

”ہُن تے اوہ دو ہو گئے نیں . . . کدوں ویلا آوے گا . . . کدوں؟“
”حوصلہ رکھ . . . جتاں باہلا اُڈیکیں گا . . . تیری دُھون تے رُت دا پوچا اوناں ای گوہڑا ہووے گا . . . ہالی ویلا نئیں آیا۔“

۱۵

رگرجاں دا پرچھانواں بندے اُتّے وچھیا تے اکھ جھمکن توں اگدوں دُور ہو گیا
اوہنے دُھون اُچی کر کے اسمان وَل ویکھیا . . . . دو گرجاں . . . پر اڈیاں
دُراڈیاں جے اوہناں دے ہون دا یقین وی نئیں سی آؤندا . . . .

پکھیرو : کی ویکھناں ایں پیا؟

بندا : رگرجاں . . . .

پکھیرو : حالی دُور نیں . . . پر اخیر ایہناں نیڑے ہوناں . . . توں
ایہناں دے اپڑن توں پہلاں میرے نال رَج کے گلاں کر لے۔

بندا : (دل وِچ) ایہو میں چاہناں آں۔

پکھیرو : توں مینوں ایہہ دس . . . . ایس اُجاڑ مدان وِچ کی لوڑن آیا ایں؟
کی ڈھونڈناں ایں پیا؟ . . . تینوں کاہدی تلاش اے؟ اوس
جہان وِچ کامیابی دے گُراں دا کھوج لان لئی ایتھے اپڑ گیاں ایں؟
. . . جاں ایڈا ڈرا کل ایں جے اوس جہان دے وسنیکاں کولوں
چُھنڈ چھڈا کے ایتھے بھج آیاں ایں؟

بندا : (ایہہ پکھیرو . . . ایہہ میرا پہلا جیوندا جاگدا بیلی وی مینوں فراریت پسندی
دا الزام دیندا اے . . . خورے ایس لئی جے میں ایہنوں رُکھ وچوں

اڈا اچھڈ یا سی . . .) کامیابی دیاں گُراں دا کھوج لاناں اُکّا اوکھا نئیں . . . . رُت بگی کر لو تے آپو آپ سمجھ وچ آجاندے نیں . . . تے

میں ڈراکل وی نئیں جے پُورے چالی ورہے اوس جہان دے وسبیاں وچ رُجھا رہیاں . . . .

پکھیرو: تے فیر ایتھے کویں آگیاں ایں . . . کویں اپڑیاں ایں ؟

بندا : بس انج قیاس کرلے جے میں اِک شاہیں گھار مڑیا (پندراں جناں دیکھ سکے) ہمیش ہار گھار آلی دے متھے اُتے لیکاں دا جال تنیا ہویا سی . . . . (کجھ میرا وی خیال کرو . . . کوئی تے میرا خیال کرے . . . . میں ساہ لیندا ہاں . . . جے ساہ لیندا ہاں . . . جے ساہ لیندا ہاں تے جیوندا ہاں . . . تے جیوندے بندے نوں پیار دی لوڑ ہوندی اے . . . مینوں پھٹکار ناں دیہو . . . .) پر اوس بھاگاں آلی دے متھے اُتے تے میرے لئی سدا دی ناپسندی تے بیزاری دیاں کھیلاں دا اہڑ آیا ہویا سی . . . کدوں ٹِیک . . . . کدوں ٹِیک ؟ گرجاں دیاں چنجاں مینوں دِھک کے گھار اپڑاندیاں سان پر اوتھے وی مینوں . . . اِک ہور گرج . . . میں منجی اُتے لمال پے رہیا تے اپنی چِٹّی کندھ وَل ویکھن لگ پیا . . . . چِٹّی کندھ جیہڑی میری سدا دی سجن سی . . . . میری گھار آلی دی آواز اوس شاہیں ایڈی تِرکھی سی جے میرے کناں دے پردے پاٹ گئے . . . اوہناں وچوں رُت دے پرنالے چُھٹے . . . اکھاں مِیچ کے سُو ہے

بیراں ہار ہو گیاں . . . . . میرا دماک بُھکانے ہار بُھلن لگ پیا . . .
میں چِٹّی کندھ وَل ویکھدا رہیا . . . ویکھدا رہیا . . . تے فیر
ہولی ہولی گھار آلی دی آواز کدھرے دُراڈی رہ گئی . . . کُل جہان
تپکھے رہ گیا . . . میں چِٹّی کندھ وَل ویکھدا رہیا تے ہولی ہولی ہر شے
توں وکھ ہو گیا . . . سبھا کُجھ پِشتاں رہ گیا . . . اوس جہان
دا سمندری جہاز ڈُب گیا تے سمندر اُنّے ہریاسے خموشی دا راج ہو گیا
. . . خموشی . . . ورانی . . . اکلاپا . . . میں ایتھے آیاں ہاں
. . . جاں مینوں بجا چھڑیا گیا اے . . . مینوں کُجھ پتہ نئیں۔
. . . بس اک پَل میں منجی اُتے لماں پیا چِٹّی کندھ وَل ویکھدا رہیا
ساں تے دوجے پل . . . ایتھے ساں . . . ایس اُجاڑ مدان
وِچ کلم کلّا . . . چِٹّی کندھ تے اُجاڑ مدان وِچکار دے سفر دی
مینوں ہوش کوئی نئیں . . . پر ایہہ دس، میں تے ایتھے آ کھلوتا
ہاں . . . جاں مینوں ایتھے دھک دِتّا گیا اے . . . توں
ایتھے کی کرن آیاں ایں ؟

پکھیرو : سبھو کُجھ ویکھ کے وی پچھناں ایں . . . گرجاں میریاں ویری ساں . . .

بندا : پر گرجاں ساہیاں دیاں ویری تے نئیں ہوندیاں . . . ایس
جہان وچ (جاں ہور سے اوس جہان اندر) لکھاں پکھیرو ہون گے،
اوہناں دیاں ویری کیوں نئیں، تیرے پکھیڑے کیوں پے گیاں نیں ؟

پکھیرو : (ہس سکے) میرے پکھیڑے ایس لئی پئے گیاں نیں بجے میں اپنی ڈار

تُوں وُکھ ہاں . . . .

بندہ ۱ : (میں وی وُکھ ہاں) پر تینوں کنیں وُکھ کیتا ؟

پکھیرو : میں آپ . . اپنے آپ نوں وُکھ کیتا ۔

بندہ ۱ : پر کیوں ؟

پکھیرو : اِک واری جگ دے گُل پکھیرواں دا اکٹھ ہویا . . . اوہناں دا
جنہاں دے ناں سان تے اوہناں دا وی جنہاں دا کوئی ناں نئیں سی۔
. . . . (عطار دی کتاب "منطق الطائر" وچ وی ایہدا ذکر اے پر دوجے
رنگ وچ) اوتھے ہُدہُد آیا جہنوں ایس گل دا مان سی جے اوہنیں رب
دے پیچے نبی سُلیمان نوں مُلخ حبشہ دا راہ وکھایا سی . . گاہلڑ وی آیا
جہنوں ایس گل دا چاء سی جے اوہ مُوسلے دا بیلی رہیا سی . . . طوطا
دِی اُپڑیا . . . . "میں خضر یار سبز پوش ہاں"۔ اوہنیں فخر نال سینہ پُھلا کے
آکھیا . . . بُلبل اپنے آپ نوں داؤد دے سنگھ دا وارث آکھدی
سی . . . . گھگی نوں ایس گل دا مان سی پئی اوہ وڈے ہڑ پچھوں نوح
کول زیتون دی پتّی لے کے گئی تاں اوہنوں پتہ لگا پئی پانیاں وچوں
خشکی دے ٹوٹے سِر کڈھیا اے . . . . مور نیں کھمباں دی رانگلی پکھی
کھولی جے اوہ اپنے آپ نوں پکھیرواں دا جبریل آکھدا سی . . . .

بندہ ۱ : تے تینوں کِس گل دا مان سی ؟

پکھیرو : بس ایہو تے فرق سی . . . میرے کول مان کرن آلی کوئی گل وی
نئیں سی . . . . بس میں اک پکھیرو ساں . . . .

بندا: (دِل وِچ) ایہہ تے مان کرن آلی گل اے کملیا . . . مینوں دی ترا بنداہون تے مان اے۔

پکھیرو: "ہُدہُد بولیا" گل جگ دے جنوراں دے پردھان ہوندے نیں . . . وڈے ہوندے نیں . . . پر ساڈے کوئی وی نئیں . . . آؤ سارے رَل کے اپنے پردھان دا کھوج لایئے . . . سچ نوں ڈھوڈیئے . . . مینوں علم اے پئی سچ (ساڈا پردھان، ساڈا وڈا) "قاف" دیاں پہاڑاں پچھے رہندا اے . . . تے اوس سچ داناں . . . سی مُرغ اے . . . "

بندا: (دل وِچ) میرے اِک یار تہراں دی پہاڑی "دماوند" ویکھی سی جدھی ٹیسی اُتے آکھدے نیں پئی سی مُرغ رہندا اے۔ پر اوہ "قاف" دی پہاڑی تے نئیں!

پکھیرو: پر سی مُرغ تیکر اپڑن لئی راہواں اوکھیاں سان تے ساڈے وچوں کسے نوں مرن دا شوق نئیں سی . . . . سبھاں پکھیرواں بہانے بنائے۔ . . . کسے آکھیا مینوں سچ دی کی لوڑ اے؟ میں چنگا کھانداں، چنگا ہنڈانداں ہاں . . . میں سچ نوں کی کرناں اے؟ کسے آکھیا، اوکھیاں راہواں وِچ جے موت نیں جھوپ لیا تے فیر . . . اک نیں سوال کیتا جے ساڈے وڈیرے اَن گنت زمانیاں توں سچ دے بغیر گزارا کردے آئے نیں تے ہُن سانوں ایہدی کاہدی لوڑ اے؟ . . . بساریاں پکھیرواں اپنی اپنی عقل مطابق سوال کیتے پر ہُدہُد نیں ایناں سوالاں

دے سچے جواب دے کے ساریاں نوں اپنے نال ٹور لیا . . . .

میں وی ٹُر پیا۔

بندا : (دِل وِچ) بندیاں نالوں پکھیرو چنگے جیہڑے سچ نوں ڈھونڈن دا چارا تے کردے نیں۔

پکھیرو: سی مُرغ نوں لبھن دا سفر شروع ہویا . . . . اسی کھوج، پیار، یقین، آزادی، ملاپ، حریانی، غریبی، موت تے تاں ہون دیاں ستاں وادیاں وچوں لنگھے۔ ایس سفر وچ کئی پکھیرو سمندراں وچ ڈُب موئے۔ کجھ دیاں جیبھاں سُک گیاں تے اوہ برفاں اُتے ترہیائے مر گئے . . . کجھ اجیہے سان جنہاں دے جگرے سورج دی گرمائی نال بُجھ کے سواہ ہو گئے تے اوہناں دے کھمب سڑ گئے۔ کجھ جنگلاں تے صحراواں اندر گواچ گئے . . . کئی کملے ہو کے اک دوجے نوں کھا گئے . . . تے کجھ نیں اجیہاں انہونیاں مورتاں ویکھیاں جے اوہ حریانی نال ای مر گئے . . . تے اخیر اسی سینکڑیاں ورہیاں دے پینڈے مار کے جدوں "قاف" دیاں پہاڑیاں کول اپڑے تے لکھاں پکھیرواں وچوں کُل تریہہ جیوندے رہ گئے سان۔ ساڈے ساہویں اک پردا سی . . . ہُدہُد آکھیا . . . ایس پردے پچھے سی مُرغ اے . . . . پیچ اسے پردا الٹھا تے اساں ویکھیا جے ساڈے ساہویں . . . غورے اک شیشہ سی . . . جے ساہویں ساڈی شکل دے . . . اُکا ساڈے چہرے مہرے دے . . . تریہہ پکھیرو کھلوتے ہوئے سان . . . .

جویں ساڈی مُورت پھچ کے سا ہویں رکھ دتی ہووے . . . شیشے وِچ
اِسی آپ ساں . . . ساڈا ای پرچھاواں سی . . . جے اسی آپ
ای پیچ ساں . . . اسی آپ ای سمجھو گجھ ساں . . . اسی آپ ای
رسی مُرغ ساں . . . . .

بندا: (دِل وِچ) آپے سمجھو گجھ؟ ایہدا مطلب اے میں وی آپو سمجھو گجھ ہاں)
پَر توں وکھ کویں ہویوں؟

پکھیرو: ساریاں پکھیرواں سوال کیتے . . . اپنے آپ نوں . . .

بندا: توں کیہڑا سوال کیتا؟

پکھیرو: میں ڈِڈھ دی گل کیتی . . . میں پچھیا (اپنے آپ نوں جے پیچ
تے میں آپ ساں) پیچ دی بُجھارت بُجھ گھتے، سی مُرغ پچھاتا جائے
تاں وی اِک مڈھلی گل دا نتارا نئیں ہوندا . . . پیچ دے نال نال
دانے پانی دی لوڑ وی تے ہوندی اے . . .

بندا: تے فیر؟

پکھیرو: تے فیر میں کڈھیا گیا۔

بندا: (میرے یار!) ڈاڈوں وکھ ہون دا ایہو انت ہوندا اے۔

۱۶

پکھیرو: تُوں جہان اندر رہ کے، کھا ہنڈا کے، ایہدے نظارے کیتے نیں
پُر میں تے دُنیا توں وکھ ہو کے . . . وچکار پینڈیاں دی ڈوہنگی وِتھ
پا کے ہیٹھ جھاتیاں ماریاں نیں . . . میں اسماناں توں حدِ نظراں
جہان تے پائیاں، مینوں بندیاں نال رجے پجے شہر اِنج جاپے جویں
رُڑے مدان ہوون . . . صحرا ہون . . . ہر پاسے بربادی نظریں
پئی۔ تے ایہناں بربادیاں دے وسنیک شتر مرغاں ہار ریتے
وچ سِریاں دب کے کھلوتے ہوئے جاپے . . . . تُوں وی تے
اوہناں دا ای بھائی بند ایں . . . تُوں وی ایسے حیاتی لنگھائی
اے؟ . . . ریتے وچ؟

بندا: نئیں . . . جے میں اِنج کردا تے فیر وکھ کیوں ہو جاندا؟ پر ایہہ گل
توں بڑے سچ دی کیتی اے . . . سچ آکھیا ای . . . مَیں کلا
ایسے لئی رہ گیا جے میری دھون ریتے توں باہر سی . . . میں
چار چفیرے کِھلریاں بربادیاں دا جانوں سی . . . پر میرے آل
دوالے (خورے مینوں ای جاپدا سی جاں سچ مچ ایہو گل سی) میں
تے بندیاں دیاں میریاں ریتے وچ ای دبیاں ویکھیاں . . .

اوہناں دیاں جُسیاں وچوں رَت نچُڑ دی سی پئی . . . کھاکھا کے
آپھرے ہوئے پُھستے . . . میں کلّا اوہناں وچکار دُھون چُک کے
کھلوتا . . . تے ٹاہراں ماریاں . . . اِنج ریت وچ دھوناں
دَب کے . . . اپنیاں اکھاں کنّاں تے جیبھاں اُتے ریت دے
منڈاسے وَل کے حیاتی ناں لنگھاؤ . . . کجھ ویکھو . . . کجھ سُنو
. . . کجھ بولو! تہاڈے آلے دوالے جو کجھ ہو رہیا اے، ایہدے
وچ بھائی پاؤ . . . اِنج ریت وچ مُنہ واڑ کے نگھّے ناں ہو رہو
. . . ٹھنڈیاں ہواواں دے سواد وی چکھو . . . جنہاں تے ظلم
ہو رہیا اے، اوہناں دی فریاد سُنو . . . جیہڑے جیوندے مَر کے
جاندے نیں اوہناں نوں . . . . ویکھو! . . . . تے فیر جیبھ
کھول کے احتجاج کرو . . . کجھ تے . . . بولو!

پکھیرو: تینوں کوئی جواب مِلیا؟

بندا: (ہس کے) آہو ملیا . . . . اوہناں اپنیاں نگھیاں کھوہاں وچ
سِر ڈاہی رکھے تے بولے . . . . دُور ہو جا . . . دفعان ہو جا
. . . دفع دُور . . . . ویکھدا نئیں اسی کِنّیں نگھ وچ ہاں؟ آلے
دوالے ویکھن دا کائی فائدہ نئیں . . . کائی لوڑ نئیں . . . اپنیاں اپنیاں
دھوناں نوں نگھّا رکھو . . . حیاتی دا ایہو ای مسئلہ اے . . .

پکھیرو: فیر توں کلّا رہ گیا . . .

بندا: آہو . . . فیر میں کلّا رہ گیا۔

۱۷

بندا: ایہہ دس . . . توں تے کُل جہان دے مُلخ اپنیاں اُڈاریاں ہیٹھ
مِدّھے ہوئے نیں . . . ہور مُلخ وی ساڈے ہار ای نیں ؟
پکھیرو: ہیں سارے مُلخ تے نئیں ڈِٹھے . . . اپناں گھار چھڈ کے ہیں
نِرا اوہناں تھاواں وَل سفر کیتے نیں ، جتھے میرے جُسّے نوں گرمائی
اپڑدی سی . . . میتوں کھان نوں لبھدا سی . . . جتھے میرا ڈِڈھ
بھریندا سی ۔
بندا: اوہ کیہڑیاں تھاواں نیں . . . میتوں وی تے دس . . .
پکھیرو: چین وَل . . . رُوس وَل . . .
بندا: رُوس وَل . . . سُنیندا اے اوتھے رب رسُول داناں کوئی
نئیں لیندا . . . .
پکھیرو: اوتھے . . . بندے داناں لیندے نیں . . .

. . . . .

بندا: (دل وِچ خوش ہو کے) اوتھے میراناں لیندے نیں ۔

. . . . .

بندا: (دل وِچ خوش ہو کے) اوتھے میراناں لیندے نیں

. . . . .

پکھیرو: کی گل اے؟ توں چُپ کیوں ہو گیاں ایں؟

بندا: مَیں چُپ نئیں ساں ۔ اُنج تینوں آواز ای نئیں آئی ۔

پکھیرو: اوتھے بندے داناں لیندے نیں . . . . اوتھے پکھیرو داناں لیندے نیں ۔

بندا: جے اوہ مُلخ ایڈے چنگے نیں تے فیر توں مُڑ پرت کے اپنی نویں وَل کیوں آجاناں ایں؟

پکھیرو: میتوں پچھ پیندی اے . . .

بندا: کاہدی پچھ؟ بھُکھ دی؟

پکھیرو: نئیں ایس دھرتی دی پچھ . . . . اوہناں مُلخاں وَل جاناں تے اوتھوں دے وسنیک پکھیرو بڑے سوہنے جاپدے نیں . . . . جویں لِلاری نیں اوہناں نوں رنگاں بھرے پیپے وِچ ڈوبا دے کے کڈھیا ہووے . . . تے میرا رنگ . . . . اُنجے دا جویں میری دھرتی . . . . مٹی دے رنگ دا . . . . اوہ پکھیرو میتوں کوہجا آکھدے نیں . . . میں اپنے بُوہے وڈناں تے ایتھے سبھو پکھیرو میرے ہار شے ہوندے نیں . . . ایسے لئی میں مُڑ آوندا ہاں . . . . میں اوہناں مُلخاں وِچ نئیں رہ سکدا جتھوں دی دھرتی دا رنگ میرے کھمباں نوں وکھ ہووے . . . بھانویں اوہ لکھ ایتھوں چنگے ہون . . . . ڈِڈھ دی بھر پیندا ہووے . . . ایتھے سبھو پکھیرو میرے ہار نیں . . . .

بندا: سبھو پکھیرو؟

پکھیرو چنج نال کھمباں نوں کھُرکدا اے تے سوچی پے جاندا اے۔

بندا: سمجھو پکھیرو؟

پکھیرو: سمجھو تے نئیں . . . . کجھ بالے دھن پانی آلے وی نیں (جنہاں دے دانے کملے وی سیلنے) رنگ نہ تے اوہناں دا وی میرے ہار ا . . . اوہناں دے کھمباں دیاں جڑاں دی ایس دھرتی دے رنگ دیاں نیں پر اوہناں وَن سوتے رنگ باہرلے ملکھاں توں امپورٹ کر کے اپنے اُتے چاہڑے نیں . . . سُوہے . . . ساوے . . . . بسنتی . . . پر اندروں سارے مٹیالے نیں . . . .

بندا: بندیاں دی ایہو کسب کیتا اے۔

پکھیرو: (دل وچ) مینوں پتہ اے۔

بندا: (دل وچ) مینوں وی پتہ اے پئی تینوں پتہ اے۔

اِنج بندا تے پکھیرو اک دوجے نوں اپنی اپنی ہڈبیتی سناندے رہے اوہناں دے چار چفیرے رُتاں دے میلے لگدے رہے . . . . اوہ پوہ مگھر دے تُوں اُسارن آلے پالیاں وچکار ٹھُردے، جیٹھ ہاڑ دیاں کڑکدیاں دُھپاں تھلے لُوسدے، سَون بھادروں دیاں برساتاں وچ بھجدے، اِک دوجے دے اکلاپے دیاں کندھاں ڈھاندے رہے . . . . پتلی حیاتی دے کھوہ وچوں ٹنڈاں بھر بھر کے ایس رڑے مدان وچ ڈولدے رہے تے اوہناں نوں ہولی ہولی جانن ہویا

پکھیرو

پئی اوہناں دُواں دی سانجھ ایس مدان وِچ شروع نئیں سی ہوئی پچھلے زمانیاں توں ٹری آؤندی سی . . . . اوہ سدا دے ساتھی سان . . . . اوہناں دے ہڈاں اُتے اِکو جیہاں چنجاں نیں وار کیتے سان . . . اوہناں دُواں دی ہڈبیتی اِکو سی . . . . ایہو تے جھلیکھا سی . . . . بندا کیہڑا اے تے پکھیرو کون اے ؟ . . . پکھیرو کیہڑا اے تے بندا کون اے ؟ . . . .

پر ایہدا کی فرق پیندا سی . . . اوہ گلاں کردے رہے۔

۱۸

بندا: میں تینوں اپناں بھیتی بنا لیا اے تے توں مینوں اپناں . . پر
توں ہالی تیکر گل کتھا نئیں سنائی ۔ توں مینوں ایہہ نئیں دسیا پئی جدوں
توں ڈاروں وکھ ہویوں . . . سی مرغ دے نال ڈھونڈن وی
سچ آکھیو ای . . . اوہدے پچھوں توں کیہڑے پاسے اڈیا . . .
اڈیا دی جاں گرجاں دے وس پے کے ایتھے اپڑ گیوں ؟
پکھیرو : (چنج کھول کے ہسدا اے) میں تیرے ہارا کو واری ہتھیار نئیں سان
سٹ دتے . . . .

بندا : (دل وچ) مہنیں ماردا اے پکھیرو دا بچہ . . . .
پکھیرو : مینوں اپنے آپ تے مان سی . . . . پکھیرو ہون دا . . . میں اوہناں
پکھیرواں توں وکھ ہو گیا (تے اوہناں دا سچ آلا بھانڈا وی بھن چھڑیا . .
. . جیہڑے ہن اوہ انیتھے رہ گئے سان . . . سچ تے ترہیہ پکھیرواں دا
ناں سی !) . . . فیر میں سمندراں اتے اڈاریاں مارن آلیاں
پکھیرواں نال جا رلیا (اوہ اپنے آلوں سیلنے پئے سان تے سی مرغ نوں
ڈھونڈن لئی نئیں سان ٹرے . . .) . . .
میں بے انت جیا تیاں اوہناں نال لنگھائیاں . . . .

پکھیرو

پر دُکھ ای رہیا (میرے اندر کال سی)
اوہ نِرے پُرے پکھیرو سان . . .
میں وی پکھیرو ساں (پر نئیں وی ساں)
مَیں ہمیش اسماناں وَل دھیان کیتا . . .
اُڈاریاں ماریاں
ہولی ہولی . . . ایڈا اُچا اُڈیا . . .
جے اَج تیکر کوئی پکھیرو . . .
ایڈا اُچا . . . نئیں سی اُڈیا
(میں اپنے آپ نُوں ٹرین کر لیا)
ہوا دا رُخ ، کھمباں دا زاویہ ، ساہ سانبھن دا چارا۔
کسے پکھیرو اَج تک ایہناں گلاں ول . . . دھیان نئیں سی کیتا۔
میں اپناں دماک وَرتیا تے . . . ادس شے اُگّے
اپناں ترول جیسا ڈاہ دِتا . . .
جنھوں قدرت آکھدے نیں . . . (میں نیواں ناں ہویا)
اِک دیہاڑے
میں زویں تے پرتیا تے دُوجیاں پکھیرواں نوں آکھیا
"مچھیاں لنگھا کے . . . سمندری گھاہ نال ڈِڈھ بھر کے . . . وِٹھاں کرناں
فیر ڈِڈھ بھرناں ، وِٹھاں کرناں . . . حیاتی نئیں ہو سکدی
سمندر اُتے دُدھ توں دُدھ . . .

میل دو میل دی بلندی تیک اُڈ کے، مُڑ آؤناں . . .
حیاتی نہیں ہو سکدی
اُسی ایدھوں چوکھا وی تے اُڈ سکنے ہاں . . . .
اُڈاری مار کے عرشاں وِچ چھیک کر سکنے ہاں . .
حیاتی، اڈاری داناں اے . . . .
جے تہانوں اصل سچ دی لوڑ اے تے . . .
میرے نال اُڈو . . . "
پکھیرو ہس ہس کے دوہرے ہو گئے۔
(کئی ہسدے ہسدے سمندر وِچ ڈُب مر گئے)
کسے میری گل وَل دھیان ناں کیتا
اوہناں آکھیا . . . ایہہ کملا اے . . .
پکھیرو دا کم اے . . . .
ڈِڈھ بھرناں تے وِٹھاں کرناں . . . .
قُدرت وَلوں منظور کیتی بلندی تیکر اڈاری مارناں . . . .
ساڈے دادے پڑدادے ایہو کم کردے آئے . . .
ایہو سچ اے . . . ڈِڈھ بھرناں . . .
ایہو حق اے . . . وِٹھاں کرناں . . .
قدرت دے قنون برخلاف کوئی نہیں اُڈ سکدا . . .
بندا : فیر کی ہویا ؟

پکھیرو: فیر مَیں کلّا رہ گیا تیرے ہار . . . .

بندا: فیر تیرے پچھے گرجاں لگ گیاں ؟

پکھیرو: نئیں ہالی نئیں . . .

مَیں دُوجیاں پکھیرواں توں وکھ ہو کے . . .

اُڈاری ماری . . .

اپنیاں کھمباں نوں اجیہے زاویے تے رکھ کے اُڈّیا . . .

جے اسمانیں تارا ہو گیا۔

بندا: (دل وِچ) ایہہ میتوں "جوناتھن لِونگ سٹون سی گل" دا قصہ سُنان لگا اے۔

پکھیرو: (دِل وِچ) میں "جوناتھن لِونگ سٹون سی گل" دی ہاں . . . پر اوہدے

توں وکھرا . . . میں اُڈاری ماری . . . .

میرے ہیٹھ . . . پہلاں سمندر رُسنگڑیا . . . (جیوں جیوں میں اُچا ہویا)

فیر زمیں اوہدے دوالے گھیرا پایا . . .

تے اخیر ایہہ زمیں کُل کائنات وِچ

اِک گولے ہار دِسّن لگ پئی . . .

کسے بال دے گواچے ہوئے کھڈوں ہار جاپن لگ پئی . . . .

میں قیاس کیتا، میرا وجود . . .

ایس کھیڈوں دے مقابلے وِچ . . . .

کِنّاں نِکّا تے نکما اے . . . .

میں اپنیاں خیالاں وِچ ڈُبیا رہیا . . . تے . . .

پکھیرو

کھمباں وَل دھیان ناں کیتا . . .
اوہناں دے زاویے دا خیال ناں رکھیا . . . تے
میں ڈِگن لگ پیا . . . .
میرے ہیٹھ خلاواں وچ ٹنگیا کھیتوں . . .
ہولی ہولی وڈا ہون لگ پیا . . .
آسے دوالے دی کائنات مُک گئی . . . نری زمیں رہ گئی
کھیتوں وڈا ہوندا گیا . . . .
فیر سمندر نظراں ساہویں آیا . . . تے وڈا ہوندا گیا
اخیر اک اجیہی حَد وِی آئی . . .
جدھے اک پاسے کجھ وی نئیں سی . . . خلا !
تے دُوجے پاسے . . . . زمیں دی کِھچ سی۔
میں ایہہ سرحد ٹپیا . . . تے زمیں مینوں کھچیا . . . .
(زمینوں تیرا اے مینوں ہمیش دھرتی اپنے وَل کھچیا)
میں ایس کِھچ اَگے بے اختیارا ہو گیا
میرے کھمباں وِچ تیز ہوائیں . . .
پہلاں آلنے پاٹے تے فیر . . . موریاں کر چھڑیاں۔
میں اک واورولے ہار شُوکدا ہیٹھاں آیا . . . .
بھواٹیاں کھاندا بے اختیارا . . .
تے سمندر اُتے اِنج ڈِگا . . . .

جویں کھمباں دی مُٹھ نئیں . . . .
لوہے دی اِٹ ڈِگدی اے۔
میں ٹوٹے ٹوٹے ہو گیا . . . .

بندا : پر توں تے چنگا بھلا ثبوتا ایں؟

پکھیرو : تینوں اِنج جاپدا اے . . . . ساہویں کجھ ہوندا اے تے دِسدا کجھ ہورا اے . . . اکھاں دے دھوکے . . . تینوں میں ثبوتا جاپدا ہاں . . . پر میں ٹوٹے ٹوٹے ہاں . . . میں بے انت موتاں چکھیاں تے اَن گنت واری جیویا . . . .

بندا : (عنقا ہار تیری موت وی تیری حیاتی دا سربند بندی اے)

پکھیرو : میں ٹوٹے ٹوٹے ہاں . . .

بندا : میں وی ٹوٹے ٹوٹے ہاں . . . مویا ہویاں . . . پر توں تے سچ توں لوڑن وچ اِنج ہویوں . . . تے میں . . . بیٹھے بٹھایاں ای مُک گیا۔

پکھیرو : بیٹھے بٹھایاں کوئی نئیں مُکدا . . . . میں کھمباں نال اپنے وسوں باہر اڈاریاں ماریاں تے توں دماک اُتے سوچاں دا بابلا بھار پایا . . . . بیٹھے بٹھایاں کوئی نئیں مُکدا . . . .

بندا : تینوں اک لُکا دی گل دَستاں؟

پکھیرو : دَس . . . .

بندا : میرے اندر دی اِک تیرے ہار دا پکھیرو رہندا اے (خورے توں

اَی ہووین)

پکھیرو : (میں ای آں)

بندا : اوہنوں وی پسچ دی لوڑ اے . . . . اوہوی روٹین توں بُجھیا ہویا اے (اوہو ڈھڈھ بھرن دا چارہ کرناں تے وِٹھاں کرنیاں) اوہوی معاشرے توں دُکھ ہو کے مُکھ گیا اے۔

پکھیرو : اوہنوں باہر کیوں نئیں کڈھدا ؟

بندا : ایہہ میرے وَس دی گل نئیں . . . . اوہدے آلے دوالے کندھاں نیں (چِٹیاں کندھاں) میرے وجود دیاں کندھاں . . . .

پکھیرو : ایہناں کندھاں نوں ڈھا چھڈ . . . .

بندا : پر ایہہ کندھاں میں تے نئیں اُساریاں . . . . دُوجیاں اُساریاں نیں . . . ایہہ پکھیرو ایہناں نال ٹکراں مار مار کے ہُن تیکر اَدھ مویا ہو گیا اے . . . پہلو پہل مینوں اوہدے ہون دا ایک پتہ سی . . . پر ہُن تے اوہدے کھمباں دی شُوکر کدی نئیں سُنی . . . کی پتہ مر گیا ہووے . . . .

پکھیرو : اِنج ناں آکھ . . . ایہہ پکھیرو مر گیا تے تُوں وی مر گیا . . . .

بندا : مَیں تے مَر ای گیاں ہاں . . . .

. . . . . .

رگرجاں : (دِل وِچ) سانوں اُڈیک اے تیرے . . . تہاڈے مرن دی۔

۱۹

ایہناں اُجاڑاں دیاں خموشیاں وِچ کدی بندے دی بھاری آواز نیں اوس جہان وِچ اپنے اُتے ہون آلیاں ظُلماں دی پچھان کیتی نے کدی پکھیرو دی کُوک چار چفیرے کھلری، اپنے کھمبّاں اُتے بیتیاں تے ورتیاں دے قصّے سناوندی . . . خموشیاں ٹُٹیاں . . . . جُڑ گئیاں . . . . ٹُٹیاں تے فیر جُڑ گیاں . . . ٹنڈ سدا توں چُپ . . . چُپ ای رہیا . . . . چُپ کر کے سُندا رہیا . . . . (جے اوہ سُن سکدا سی)

جدوں ساجھ ہووے، جدوں یاریاں دا مُڈھ بجھ جائے . . . اودوں گرجاں دیاں چیخاں بھل جاندیاں نیں . . . جوکاں دی نمی جیلون مٹّی ہو جاندی اے، کھمباں دے خُوناں خُون ہون دا دھیان نئیں رہندا . . . اوہ دونویں گلاّں کر دے رہے . . . اپنے دُکھڑے پھولدے رہے . . .

سویر ہوندی تے سُورج دی رُشنائی دی پہلی لکیر، پکھیرو دی چُنج اُتے پیلی سروں ہار نستر دی . . . بندے دے ہوٹھاں اُتے سُنہری مکھّی وانگ تُردی . . . اوہدی چُنج کھلدی . . . اوہدے ہونٹھ اِک دُوجے توں وکھ ہوندے . . . فیر اوہ گلاّں کر دے . . . گل جہان دیاں . . . اوس جہان دیاں جتھوں اوہ نٹھ آئے سان، جاں بھجا دتے گئے سان . . . تے ایس جہان

دیاں چھتّے اوہناں دی اصل حیاتی شروع ہوئی سی . . . سویرے پھپوں دوپہر
دے ملّو بلدے . . . پر اوہدی چنج تے اوہدے ہوٹھ آکاناں سُکدے
. . . سانجھ دیاں پانیاں نال ہور پیچ گھتدے . . . اوہناں نوں ویلے
دے لنگھ جان دا خوف سی . . . اوہ بے وساہے ہو گئے سان . . .
بجے ویلا لنگھ گیا تے گلاں ناں مُکیاں تے فیر . . . اِک دوجے نال گلاں
وی کردے تے نال نال اپنے اندر جھاتی مار کے اپنے آپ نال وی سوال
جواب کردے . . . سوال اوہ اندر دے پساراں وچ کھیلدے تے
جواب دی بیڑی دُوجے دلوں تر دی آوندی . . . گل اوہ ہنیریاں
بھڑولیاں وچ کردے تے اوہنوں اگے ٹورن لئی دُوجے دے مُکھ دا مُنہ
کھُل جاندا . . . اِک آکھدا ایس کھوہ دے وچ پانی ٹھنڈے تے بھانبڑ
بجھان آلے نیں تے دُوجا بوکا ین کے اُتر جاندا تے ایہناں پانیاں دیاں ٹکاں
بھر بھر پہلے اُتے ڈولدا . . . اِنج اِک تے دُوجے آلی گل ہولی ہولی مُکن
لگ پئی . . . اِک جیہڑی کہانی سُناندا، اوہ دوجے دی سی . . . دُوجا
جیہڑا قصہ چھوہندا، اوہ تے اِک دی ہڈ بیتی سی . . . اوہناں دُواں
دیاں گلاں اِکو جیہاں ہو گئیاں . . . ہُن جے پالے دے ٹھنڈے سپ اِک
دے وجود نال کُنڈلی ماردے تے کانبو دُوجے نوں چڑھدا . . . دُوجے دا
پنڈا تتیاں ہواواں لوہ سٹڑیاں تے اِک دا جُثہ سیک نال سُک جاندا . . .
سون بھادروں دے گھُٹّے نال اِک دے اندروں مڑکے دا پہلا تُبکا چوندا تے
دُوجے دے جُثّے وچوں اِنج مڑکا چون لگ پیندا جویں سجر سُوئی مجھ دے تھناں

وچّوں دُدّھ . . . اوہ اِکّو سان . . . اِنج اوہ گلّاں کردے رہے پر اخیر اک دیہاڑے . . . گلّاں مُک گئیاں . . . پکھیرو دی چُنج جُڑ گئی . . . بندے دے ہوٹھ رسی گھتّے . . . ہُن کوئی گل، کوئی قصّہ کہانی اجیہا نئیں سی جیہڑا ایہناں ہوٹھاں، ایس چُنج وچّوں ناں پُھٹیا ہووے . . . اوہ چُپ ہو گئے . . . اپنے آل دوالے دے اُجاڑ مدان ہار چُپ . . . چُپ . . . ٹُنڈ ہار چُپ . . . چُپ! چُپ! چُپ!

۲۰

چُپ دا اِک دیہاڑا

بندا : (پکھیرو کتھے گیا؟) میرے ساہویں تے میں آپ ہاں . . . شیشے وِچ . . . بندا۔

پکھیرو : (بندا کتھے گیا؟) میرے ساہویں تے میں آپ ہاں . . . شیشے وِچ . . . پکھیرو۔

۲۱

چُپ دا اِک ہور دیہاڑا

بندا : میرے ساہویں کُجھ وی نئیں ۔

پکھیرو : میرے ساہویں کُجھ وی نئیں ۔

۲۲

اِک کھمب ،
کھمباں دی پوٹ وِچوں کریا . . . .
پکھیرو دے جُھنّے ناؤں جھڑیا . . .
تے بندے دے پیراں وچ آڈِ گا۔
سائیں دا مچ ،
بندے دے دِل وِچ بھخدا سائیں دا مچ مٹھّا ہون لگ پیا،
لمبو نیویں ہوئے،
بھانبڑ دی تھاں، ساہ دے بدّل
دِل وِچّوں سمے ۔
تُنڈ وِچوں،
دُھویں دی اِک لہر نِکلی ،
جویں کالا ناگ پٹاری اندروں شُوکدا نِکلے ،
تے فیر تُنڈ دے سُکّے ہتھاں، پَیراں وچّوں
وَڈّے وَڈّے تُمّے پھُٹن لگ پئے۔
پکھیرو دا اِک ہور کھمب جھڑیا . . . .

بندے دے دل دا پنچھی ہور نماناں ہو گیا
ٹُنڈ وچوں سُتے پُھنڈے رہے . . .
جویں برساتاں وچ زویں وچوں لال وہٹیاں پھُنڈیاں نیں۔
اِک ہور کھمب کریا،
ہولی ہولی بندے دے پَیراں وِچ کھمباں دا ڈھیر لگ گیا . . .
اوہنے اپنے بیلی پکھیرو وَل ویکھیا
اِک نکا جیہا بوٹ . . . کھمبوں بغیر،
اُڈاریاں دے دیہاڑے مُک گئے . . .
جے کھمباں بناں اوہ تے ہِل وی نئیں سی سکدا۔
اوس دیہاڑے،
بندے نُوں جاپیا جے پالا اپنیاں سرحداں ٹپدا اے پیا،
دِل دا بیک وی پالے کول اَپڑ کے . . .
اُکا مُکا ٹھنڈا ہو جاندا۔
اِنج پالے دا سیت ہتھ اوہدے دِل وَل . . .
وَدھن لگ پیا،
دل دے دروازے بھنّن لگ پیا۔
تے اخیر سائیں دا پنچھی . . .
اُکا بُجھ گیا۔
پالے دے برف ہتھاں، اوہدے دل نُوں قابو کر کے،

مدھول چھڑیا . . .

" ایہہ کی ہو رہیا اے ؟" اوہنے کنبدیاں، ہوئیاں دل نوں پچھیا

دِل نے ڈبدیاں ہویاں آکھیا،

"میری گرمیش مُک گئی اے، میں مَرن لگا ہاں ۔

زویں وِچوں چڑھدے پالے مینوں کانبو چاہڑ دِتا اے ۔

میں تیرا ساتھ بڑا چِر دِتا، پر ہُن میں وی . . .

تھک ٹُرٹ کے . . .

ٹھنڈا ہون لگا ہاں . . .

تُوں اپناں چارا آپ کرئے ۔"

تے پکھیرو

جدھے پیراں نوں، ٹُنڈ ہمیش . . .

زِویں وِچوں گرمائی چُوپ کے دِتی سی . . .

اَج اوہ ٹُنڈ دی ٹھنڈا ٹھار سی . . .

جے زِویں وِچ دی گرمائی مُک گئی سی ۔

پکھیرو دا جُثہ . . . کھمبوں بغیر جُثہ ۔

سردی ہتھوں بے اختیارا ہو گیا سی ۔

اِنج کنبدا سی جویں ٹُنڈ اتوں،

ڈِگا کے ڈِگا ۔

اوہ پکھیرو، جیہڑا اسی مُرغ دی تلاش وِچ . . . .

اجیہیاں وادیاں وچوں لنگھیا . . .
جتھے زِدیں اُتے ، ہون وی پہلے دیہاڑے ای . . .
ڈونگھیاں برفاں دے گھُنڈ پئے گئے . . .
جتھے لکھاں پکھیرواں دی رت برف ہوئی ،
جتھے کھمباں دے کھینوں ، برفاں دے گولے بنے
اوہ مُڑ مُک گئے ۔
پر اوہنوں . . . اوہدے اندر دی گرمائی ہمیش بچایا،
ایس گرمائی اُگے ، ٹھنڈاں دے برچھے پگھر گئے . . .
تے اوہ اُبنجے . . .
ننگھیاں اڈاریاں ماردا اُڈدا رہیا ۔
پر اُج . . .
" ایہہ کویں دی ٹھنڈ اے " اوہنے ٹھردیاں سوچیا
" جتیں رَڑے مَدان وچوں شوُٹ مار کے . . .
ٹنڈ دے ہتھاں پیراں راہیں . . .
میرے جُسے نوں وِنّ چھڑیا اے "
پکھیرو دے اندر دا سیک وی . . .
مُک گیا
جہان دے سبھو پکھیرو . . .
ناواں آلے تے بلے ناویں . . .

پکھیرو

اوہدے ساہویں اُڈن لگ پئے
چِڑی را، مور، بُلبل، سمندری پکھیرو . . . سی مُرغ . . .
تے اخیر . . .
اوہ آپ اپنے ساہویں آگیا . . . پکھیرو
جس دیہاڑے اوہ ایس مُدان اُتے لتھا سی . . .
اوس دیہاڑے کھُبیاں چیچیاں دی پیڑ . . .
ہُن . . . ایس ویلے . . . اوہدے جُثے اُتے جھڑپئی ۔
بندے اندر سائیں دا رچ مُکیا تے اوہدے جُثے اُتے دِی . . .
ایس مُدان وِچ بیتیاں اَن گنت ورہیاں دے نشان . . .
ظاہر ہون لگ پئے ۔
اوہدے وال، پہلاں چِٹے ہوئے . . .
فیر اِک اک کر کے جھڑن لگ پئے ۔
سارے جھڑ گئے (کھمیاں ہار)
اکھاں اُگے چھپراں دا ماس لمکیا تے
ہر پاسے ہنیرا ہو گیا . . .
گلاں دا ماس سُک کے جھڑ گیا . . .
اوہدا لک ٹُٹ گیا تے اوہ کُبا ہون لگ پیا . . .
ہولی ہولی اوہدا مُنہ زمین دے نیڑے اپڑ گیا . . .
اکھاں اُگے موئے ہوئے ماس دی کندھ لمکن توں پہلاں . . .

اوہدے ساہویں . . .
اِک چِٹی کندھ اُسری
زِویں توں شروع ہو کے عرشاں تیک اَپڑی ہوئی . . . .
کندھ دے چِٹے کینوس اُتے . . .
پشلی حیاتی دیاں مُورتاں اُگڑیاں . . .
اسمے جُلاہ دا کھوتا . . .
ڈُڈُو دا بچہ ۔ کرّملی ملاح ۔ چاچا
گِمرج ۔ گھر آلی ۔ بال ۔ گمرج ۔
کسبی ۔یار بیلی تے جنازے ،
لکھاں جنازے ، کلمہ شہادت ۔گمرج ۔
ایہہ مُورتاں کھِلر پُلر گئیاں . . .
تے اکو مُورت رہ گئی . . . .
اوہ آپ اپنے ساہویں آ گیا . . . بندا۔
اوہدے جُسّے اُتے ،
جوکاں ورگی جَلُون پھُٹی . . .
پنجاں دی پیڑ چھڑ گئی۔
پکھیرو کنبیا . . . زِویں دی کھچ پئی ،
اوہ ڈِگ پیا۔
اوہنے اپنی چنج زِویں وِچ کھوب کے لُکا لئی۔

بند اَبے اختیارا ہو کے ہور نیواں ہو گیا . . . زِویں دی کچھ پئی ہوڑ زِویں نال جا لگے . . .

اوہنے دَھرتی نُوں چُم لیا۔

ٹُنڈ اُتے پُھٹّے تُمّے اچن چیت کُھل گئے۔ اوہناں وچوں لکھاں ہائیاں مُڈھیاں نیں اپنے پھٹّے کفن جھاڑ کے کڈّھے تے اوس رُڑے مَدان اُتے کِھلرن لگ پیاں . . . اوس بے حسابے، ہون تے ناں ہون آلے مَدان اُتے اُڈّن لگ پیاں . . . اوس دیہاڑے ہار جدوں اُچّے جُلاہ دا کھوتا اُکّاں وچکار ہُوہدا پیا ہویا سی تے اوہدے وَل گرجاں دیاں چینجاں ودھ رہیاں سان . . . .

اِک کھوتا۔ کھوتا !

۲۳

دُوآں گرِجاں ہیٹھاں ویکھیا . . . اوہو ہندا . . . اِک ٹُنڈ . . . .
تے ٹُنڈ کول پکھیرو . . . چار چفیرے رڑے مدان وِچ اکلاپے دا راج ۔

. . . .

اِک گرِج دُوجے نُوں آکھیا " . . . ہُن ویلا آگیا اے "۔
تے دُوآں زِدیں وَل چنجاں کر کے کھمب کھلار دِتّے ۔

۲۴

اِک گِرج دُوجے نوں آکھیا "ہیٹھاں ویکھ۔"

دُوجے گِرج کھمب کھلارے۔ "کُجھ وِی نئیں ۔ ۔ ۔ اوہو رَڑا مدان اے ۔ ۔ ۔ مدان اے تے ۔ ۔ ۔ تے ۔ ۔ ۔ ۔"

پہلے گِرج اِک بھرواں ڈکار ماریا۔ "تے ہور ۔ ۔ ۔"

"اوہو رَڑا مدان اے پَر ۔ ۔ ۔ " دُوجے گِرج دِی چنج اُتے مڑکا آگیا۔ ۔ ۔ "پر اوتھے ہُن اِک ہور بندا کھلوتا ہویا اے۔"

"بندا ۔ ۔ ۔" پہلے گِرج چنج کھڑکائی۔ "بندا تے اساں کھوہ کھادا ۔ ۔ ۔ ساڈیاں دھوناں ہالی وِی رَت دے پوچے نال گلیاں نیں ۔ ۔ ۔ توں باہلا کھادا اسی ایس لئی تینوں بندیاں دے جھولے پیندے نیں ۔ ۔ ۔"

"نئیں سچ آکھناں ہاں ۔ ۔ ۔ جھولا نئیں پیندا پیا ۔ ۔ ۔ اوسے تھاؤیں اِک ہور بندا کھلوتا ہویا اے ۔ ۔ ۔ ۔"
